

Vrouwelijke filosofen

Een lessenserie voor de onderbouw van de middelbare school

Profielwerkstuk door Donna Sporrel en Marah van Andel, V6C

Afbeelding: Ethica en Epistemologe Emily Elizabeth Constance Jones, geschilderd door John Lavery in 1916

Betreffend vak: Filosofie

Begeleider: Mvr. Groot

Datum van inleveren: 6 april 2021

Inhoud

Inhoud	2
Voorwoord	4
Inleiding	6
Hoofdvraag	7
Deelvragen	7
Hypothese	7
Verwachtingen	8
Onderzoeksmethode	9
Wat gaan we precies onderzoeken?	9
Hypothese	9
Onderzoeksplan	9
Deelvraag 1	12
Waarom is het nodig om onderzoek te doen naar vrouwen in de filosofie?	12
1.1 Afwezigheid van vrouwen in de algemene maatschappij	12
1.2 afwezigheid van de vrouwen binnen de filosofie	15
Deelvraag 2	18
Welke vrouwen kunnen we vinden in de verschillende onderwerpen van de filosofie?	18
Ethiek	20
Wijsgerige antropologie	28
Wetenschapsfilosofie	31
Epistemologie	34
Logica	38
Metafysica	40
Rationalisme	42
Deelvraag 3	47
Hoe behandelen we efficiënt meer vrouwelijke filosofen tijdens de lessen?	47
3.1 Op wat voor manier kunnen we onze plannen laten doorstromen in het onderwijs?	47
3.2 Hoe maken we het lesplan aantrekkelijk voor leerlingen?	48
3.3 Hoe stellen wij een effectief lesplan op?	51
Deelvraag 4	55

Hoe zorgen we ervoor dat het lesplan gebruikt kan worden op middelbare scholen?	55
4.1 Hoe creëren we een toegankelijk en makkelijk te gebruiken lesplan voor leraren?	55
4.2 Hoe verspreiden we het lesplan?	57
De lessenserie/resultaten	59
Les 1- Ethiek (1)	59
Les 2- Wijsgerige antropologie	63
Les 3- Wetenschapsfilosofie	66
Les 4- Epistemologie	69
Les 5- Logica	72
Les 6- Metafysica	74
Les 7- Rationalisme	77
Les 8 - Ethiek (2)	80
Conclusie en discussie	84
Conclusie	84
Discussie	86
Reflectie	87
Bronnen	89
Bijlagen	93
Quotes representativiteit vrouwen in Nederland	93
Contact met Society for women in philosophy NL (SWIP)	93
Contact met Vereniging Filosofie in het Voortgezet Onderwijs	94
Tijdspaddings	95

Voorwoord

Voordat u begint met het lezen van dit profielwerkstuk, willen wij nog een aantal dingen zeggen.

Ten eerste willen we een aantal mensen bedanken: elkaar, voor de fijne samenwerking en de gezelligheid die aanwezig was bij het maken van dit profielwerkstuk. Mevrouw Groot, voor de hulp met boeken vinden over onderwijsmethoden en natuurlijk het fantastische boek *Vrouwelijke Filosofen*, waar we heel erg veel aan gehad hebben. Ook willen we onze vriendinnen Annelies Groot, Amour den Boer en Freya van Apeldoorn bedanken. Als we hen niet ontmoet hadden, waren we waarschijnlijk nooit op dit onderwerp gekomen. Zij hebben ons enorm geholpen met het ontwikkelen van onze visies en scherpe opmerkingen.

Ten tweede willen we graag iets vertellen over de oorsprong van ons profielwerkstuk.

De vrouw is voor ons altijd al een groot onderwerp geweest. Omdat we er zelf als twee gezien worden, en omdat wij daarom in de eerste plaats hebben kunnen ervaren hoe het is om ondergerepresenteerd te worden. Dit is waarschijnlijk de grootste drijfveer voor ons geweest. Toen we begonnen met het nadenken over een onderwerp, ging dit moeizaam. We wilden iets doen met vrouwen, met hoe de maatschappij anders op hen reageert dan op mannen. Ook wilden we een blik op de toekomst hebben: we wilden een verandering teweeg brengen met ons werk. We hebben veel onderwerpen besproken: De opvoeding van vrouwen en mannen, hoe de taal effect heeft op de weergave van vrouwen, en waarom er zo weinig vrouwen in de bedrijfswereld zitten. Uiteindelijk concludeerden we dat het dichterbij onszelf moest liggen: wat hebben we gemeen, wat vinden we allebei leuk?

We hadden toen al besloten dat het vak waar we ons profielwerkstuk in wilden uitvoeren, filosofie zou zijn. En na het kijken van de film *Agora* waren we eruit: we zouden vrouwelijke filosofen gaan behandelen.

Toen kwam de vraag: op wat voor manier? We wilden eerst een podcast opstarten- iets wat we allebei heel erg graag willen doen. Uiteindelijk hebben we -met het oog op de toekomstige generatie- toch besloten om een lesplan te ontwikkelen.

We zijn ontzettend trots op het resultaat, en hopen hier ook echt verder mee te kunnen en het door heel Nederland te kunnen verspreiden.

Veel leer- en leesplezier!

Marah en Donna <3

Inleiding

Ons profielwerkstuk C&M gaat over vrouwen in de filosofie. We hebben onderzocht waarom vrouwen zo weinig representatie krijgen in de filosofie en maatschappij, en hoe we dit kunnen behelpen door de onderbouw van de middelbare school te onderwijzen op dit gebied. Via dit onderzoek hebben we een lessenplan opgezet, wat ook daadwerkelijk gebruikt kan worden door leraren.

De mannelijke homoseksuele filosoof Michel Foucault beschrijft het karakter van de mens als een ui, die opgebouwd is door verschillende rokken. Er is niet een authentieke kern, maar alleen lagen zoals de geschiedenis, maatschappij en de taal waaruit ons karakter bestaat. Op deze manier is het karakter van de mens opgebouwd uit allerlei soorten invloeden van buitenaf.

Hoe halen we dit weer terug naar de absentie van vrouwen in de filosofie? Als volgt: Al sinds de oudheid wordt de vrouw uit de algemene geschiedenis weggelaten, omdat zij niet paste bij de norm. Dit is een constante geworden, iets wat wij ons als mens eigen hebben gemaakt. De geschiedenis is een van de rokken van de mens volgens Foucault, en zo hoort ook de (niet-aanwezige) geschiedenis van de vrouw daarbij. De absentie van vrouwen in de filosofie is dus uiteindelijk een deel geworden van ons karakter, en we kunnen ons heel moeilijk van die rokken loskoppelen. Het zit erin gebakken.

Ook in Joan Tronto's -de eerste vrouwelijke filosoof die we noemen in ons PWS!- filosofie is er een duidelijk verschil tussen mannen en vrouwen in de maatschappij. Zij beschrijft ze als behorend tot twee verschillende sferen: een politieke en een private. De vrouwen bevinden zich in de private, de sfeer "thuis" en alles wat daarbij komt kijken zoals bijvoorbeeld gezin, zorg en huishouden. De mannen passen in de politieke en economische werksfeer. De private sfeer is door de geschiedenis heen weggelegd als iets onbelangrijks, omdat de norm steeds meer de economische, rationele visie op de wereld en maatschappij werd. Dit komt onder andere door de mechanisering en de opkomst van het kapitalisme. Doordat de private sfeer een minder belangrijke rol zou hebben in de maatschappij, en daardoor ook vrouwen, ontstond er weer een onderdrukking tussen de sekses. Ook zij ziet dus een duidelijk verschil in representativiteit tussen mannen en vrouwen, wat weer

terugkomt op ons onderwerp: de ondergerepresenteerde vrouwen in de filosofie.

We hebben dit onderwerp gekozen omdat wij, ten eerste, feministen zijn en vinden dat vrouwen meer representativiteit verdienen in de maatschappij. Ten tweede zijn we beide heel erg fan van het vak filosofie, en vinden dit ook heel erg interessant. Het viel ons op dat we in de filosofielessen vrijwel alleen mannen behandelden, en dit vonden wij niet passen in het veranderende beeld van de wereld: gelijkheid wordt een steeds belangrijkere waarde. Het onderwerp van ons PWS was dan ook een logisch gevolg.

We willen dat de jongeren uit deze tijd opgroeien in een tijd van gelijkheid en tolerantie. Een lessenserie leek ons dan ook de beste manier om dit te doen. Via een lessenplan kunnen we leerlingen een andere manier van leren laten zien, met andere onderwerpen en personen die ze gewend zijn, terwijl het nog steeds een bekende situatie is.

Onze hoofd- en deelvragen zijn de volgende:

Hoofdvraag

Hoe veranderen we de huidige, overheersend masculiene filosofiecanon in een meer omvattende canon?

Deelvragen

- Waarom is het nodig om om meer vrouwen te behandelen in de filosofie?
- Welke vrouwen kunnen we vinden in de domeinen wijsgerige antropologie, ethiek, wetenschapsfilosofie, epistemologie, metafysica, logica en rationalisme van de filosofie?
- Hoe behandelen we efficiënt meer vrouwelijke filosofen in lessen?
- Hoe zorgen we ervoor dat het lesplan gebruikt kan worden op middelbare scholen?

Hypothese

De verandering zal het grootste zijn als men het aanpakt bij het begin, namelijk de educatie. Door vroeg in de levens van jongeren te beginnen met een meer omvattende canon die meer aandacht besteedt aan de vrouwen in de filosofie zal de inclusiviteit langer de tijd hebben het leven binnen te dringen. Hoe vroeger je hiermee

begint, hoe eerder we gendergelijkheid normaal maken in de samenleving.

De plek die de meeste invloed heeft op de denkpatronen, de al bestaande en nog in making, zijn de scholen. Door effectieve lesplannen te maken zal de stof het beste blijven hangen en hopelijk later in het leven ook invloed hebben. De lessenserie zal op haar best zijn wanneer we gebruik maken van de zeven meest voorkomende onderwerpen in de filosofie en daarmee verschillende theorieën van vrouwelijke filosofen uitlichten. Leerlingen zullen het waarschijnlijk het fijnst vinden om de lessenserie te volgen met video's, delen uit eigen werk en een powerpoint.

Verwachtingen

We hebben dit onderzoek uitgevoerd door middel van interviews, enquêtes, en onderzoek uit boeken en via internet. We hebben een enquête gestuurd naar de tweedeklassers van de OSG West-Friesland.

Onze verwachtingen van het onderzoek waren hoog. We hadden er veel zin in om nieuwe theorieën en ideeën van vrouwen te ontdekken, omdat we er zelf ook helemaal niet veel kenden! We hoopten op veel variatie in deze vrouwen en theorieën.

Ook hadden we nog nooit eerder een lessenplan gemaakt, dus daar hadden we ook heel veel zin in. Hier waren we ook heel nieuwsgierig naar, omdat we geen idee hadden hoe we dit moesten aanpakken zonder de hulp van een ervaringsdeskundige. Daarom hebben we Monique groot, onze filosofie lerares en begeleidster, gevraagd. Zij heeft ons heel goed geholpen met het lessenplan.

Wat u zult leren en kunt verwachten van ons profielwerkstuk 2020-2021 is een grote hoeveelheid informatie over vrouwelijke filosofen en hun theorieën. Ook kunt u rekenen op een uitgewerkt lessenplan en een hele stapel enthousiasme en waardering voor het onderwerp.

Onderzoeksmethode

Wat gaan we precies onderzoeken?

1. Weinig representativiteit van de vrouw in de maatschappij en onderbouwen waarom dat erg is.
2. Weinig representativiteit van de vrouw in de filosofielessen en onderbouwen waarom dit een probleem is.
3. Verschillende theorieën van verschillende vrouwelijke filosofen.
4. Enquête maken voor onderbouw vanuit het vraagstuk 'hoe zouden de lessen eruit moeten zien?'
5. Bestanden en lesboeken van onze begeleidster mevrouw Groot doorlezen en inspiratie uit putten.

Onderzoeksplan

Naam begeleider:

Onze begeleider is Mevrouw Groot.

Vakgebied waarbinnen het onderzoek plaats zal vinden:

Ons onderzoek vindt plaats binnen het vak filosofie, en wij zullen ook onderzoek doen naar een lesmethode -dus ook het vakgebied "onderwijs".

Afgebakend onderwerp & motivatie:

Wij onderzoeken hoe wij het beste een interessante lesmethode kunnen opstellen om de onderbouw van het voortgezet onderwijs te onderwijzen over vrouwelijke filosofen in de geschiedenis van de filosofie. Hiervoor zijn wij zeer gemotiveerd omdat wij beide feministische filosofen zijn met een passie voor geschiedenis en het bijbrengen van onmisbare vrouwelijke figuren in deze geschiedenis. Een combinatie van onze passies, wat we ook nog eens jonge filosofen mogen aanleren, is daarom erg motiverend voor ons.

Noteer de definitieve hoofdvraag.

"Hoe veranderen we de huidige, overheersend masculiene filosofiecanon in een meer omvattende canon?"

Met behulp van welke deelvragen gaan jullie de hoofdvraag beantwoorden?

- Waarom is het nodig om om meer vrouwen te behandelen in de filosofie?
- Welke vrouwen kunnen we vinden in de domeinen wijsgerige antropologie, ethiek, wetenschapsfilosofie, epistemologie, metafysica, logica, rationalisme en empirisme van de filosofie?
- Hoe behandelen we efficiënt meer vrouwelijke filosofen in lessen?
- Hoe zorgen we ervoor dat het lesplan gebruikt kan worden op middelbare scholen?

Beschrijf (gedetailleerd) de onderzoeksmethode die je wil gaan inzetten.

Wij zullen een literatuuronderzoek doen, contacten zoeken bij de SWIP, vragen aan Mevr Groot (hoe een lessenserie eruit moet zien maar ook over het onderwerp zelf) en mr Burgers (dit is een mannelijke inbreng en een andere kijk op lessenserie) en een enquête bij leerlingen in de onderbouw houden.

Wat hebben jullie nodig als je de gekozen onderzoeksmethode gaan toepassen:

Laptops om op het internet verdere onderzoek te doen, een enquête lijst voor het onderzoek onder de onderbouwers met filosofie en verschillende boeken over vrouwelijke filosofen die we kunnen gebruiken voor ons literatuuronderzoek.

Omschrijf waar jullie eigen inbreng uit zal bestaan.

Zelf zullen wij onze creativiteit toevoegen om de lessen zo leuk mogelijk te maken. Ook zullen wij dus zelf een plan opstellen die leraren uiteindelijk zouden kunnen volgen om de lessen ook echt te geven.

Tegen welke problemen denken jullie in je onderzoek aan te lopen? En hoe zou je die kunnen oplossen/voorkomen?

Wij verwachten tegen één specifiek probleem aan te lopen: Het vinden van vrouwelijke filosofen bij verschillende filosofische onderwerpen. Dit vinden wij spannend omdat er een reden is dat vrouwelijke vrouwen niet opgenomen zijn in het lesprogramma: ze zijn moeilijk

te vinden omdat ze door de geschiedenis heen ondergesneeuwd zijn door de mannelijke. Waar we moeten gaan zoeken weten we niet zo goed, maar we willen dit op gaan lossen door onder andere bibliotheken door te gaan spitten, het internet binnenstebuiten te keren en mevrouw Groot het hemd van het lijf te gaan vragen.

Deelvraag 1

Waarom is het nodig om onderzoek te doen naar vrouwen in de filosofie?

1.1 Afwezigheid van vrouwen in de algemene maatschappij

Ons onderzoek wijst uit dat vrouwen nog steeds niet zoveel gerepresenteerd worden in de maatschappij als mannen. Dit zien we onder andere in de representatie van vrouwen in de

Afbeelding 1: het examenboek filosofie van 2021, *Het goede leven en de vrije markt*

bedrijvenwereld: slechts 4,84% van de CEO's is vrouwelijk. Voor vergelijking: Er zijn in Nederland meer CEO's met de naam Peter van vrouwen in totaal (Voss, 2020).

Het aantal vrouwelijke filosofen in verhouding tot de mannelijke dat is behandeld in onze filosofie-loopbaan is vergelijkbaar. De behandelde vrouwelijke filosofen bedragen 10.53% (Helemaal zelf uitgerekend!) van het geheel in ons eindexamenboek alleen. Het gaat hier om 4 vrouwen tegenover 34 mannen, en deze 4 filosofen hebben wij al behandeld in onze vorige zes jaar filosofie.

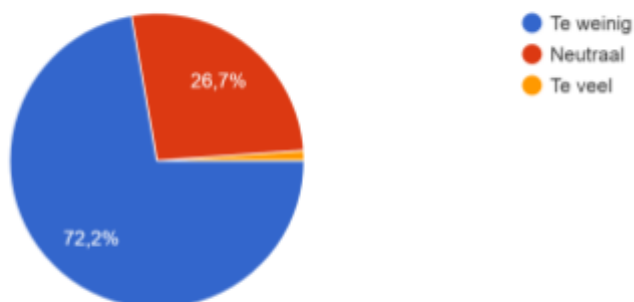
Via een enquête hebben we onder andere onderzocht hoeveel vrouwen er in de tweede klas van het VWO op de OSG West-Friesland besproken worden. Hiervan was in 95,6% van de gevallen het antwoord *Geen* of *Nul*. 2,2% antwoordden dat ze er één behandeld hebben, 1,1% had er één of twee behandeld, en weer 1,1% had er twee meegekregen. Zie de gehele grafiek hieronder bij bron 1.

Nu u de cijfers uit onze enquête heeft gezien denken wij dat we kunnen concluderen dat er een drastisch verschil zit tussen de representatie van mannen en vrouwen -in het dagelijks leven, en in de filosofie wereld.

We hebben de leerlingen ook naar de mening over dit onderwerp gevraagd, en daarvan kunt u de resultaten hieronder zien. Uit de cirkeldiagram valt af te lezen dat een groot merendeel (*Blauw*, 72,2%) vindt dat er te weinig aandacht besteed wordt aan vrouwelijke filosofen in de les. Ongeveer een vierde (*Rood*, 26,7%) is neutraal in de kwestie, en slechts 1,1% vindt dat er teveel vrouwelijke filosofen behandeld zijn.

Wat vind je van de hoeveelheid vrouwelijke filosofen die jullie hebben behandeld?
90 antwoorden

Bron 2: De resultaten van onze vraag *Wat vind je van de hoeveelheid vrouwelijke filosofen die jullie hebben behandeld?* uit de enquête aan de tweedeklassers van de OSG West-Friesland.

Maar wat heeft het feit dat er zo weinig vrouwen behandeld worden in de filosofiecanon voor gevolg? Is het erg dat vrouwen en meisjes zo weinig gerepresenteerd worden? En speelt het ook op andere aspecten van de maatschappij, afgezien van de filosofie?

Wij vinden dat het zeker erg is dat vrouwen zo ondergerepresenteerd worden, vooral omdat het ook effect heeft op het leven van vele vrouwen. In een artikel van Chaudron uit 2019 valt te lezen dat vrouwelijke academici en hoogleraren nog steeds minder "beloond" worden -oftewel minder betaald krijgen, minder snel promotie krijgen, etc- dan mannelijke collega's. Een veelvoorkomend argument hiervoor is dat vrouwen minder onderhandelen dan mannen. Volgens Poorthuis is dit juist omgekeerd, en komt de onderbetaling door de houding van de werkgever: Over het algemeen wordt er vaker tegen vrouwen gezegd dat ze nog een training nodig hebben, of dat ze er nog niet klaar voor zijn.

Dit zorgt er niet alleen voor dat vrouwen dus minder betaald krijgen, maar ook voor een minderwaardigheidsgevoel. Omdat er constant vanuit wordt gegaan dat vrouwen minder capabel zijn dan mannen, wordt er een sfeer gecreëerd waarin vrouwen dit ook daadwerkelijk gaan geloven. Hierdoor worden vrouwen -door de hele geschiedenis heen- buiten het algemene plaatje van de maatschappij gelaten, of zijn ze in ieder geval veel minder prominent aanwezig.

Dit is een probleem om meerdere redenen:

1. De helft (zelfs een beetje meer) van de wereldbevolking bestaat uit vrouwen. Op het moment dat je de helft van de wereldbevolking niet weergeeft in het dagelijks leven als capabele mensen, zal dit effect hebben op de productiviteit van deze groep en zullen er waardevolle toevoegingen in de maatschappij gemist worden.
2. Vrouwen hebben een hele andere kijk op het leven dan mannen. Op het moment dat vrouwen buitengesloten worden missen we die inbreng.
3. Diversiteit brengt gelijkheid. Als vrouwen minder gerepresenteerd worden, heeft dit effect op hoe jonge meisjes in de wereld staan. Als zij alleen maar mannen op hoge posities zien, of alleen maar witte mannen in de filosofie boeken, zullen zij gaan geloven dat deze posities slechts weggelegd zijn voor deze groep van de mensheid. Terwijl dit helemaal niet zo is! Op deze manier lopen zij kansen mis, en ze krijgen ook een verkeerd -masculien- beeld van de wereld.

Door het verloop van de geschiedenis heen hebben vrouwen continu een andere sociale rol vervuld dan mannen. De ervaringen van het leven zijn dan, ook al verschilt dit natuurlijk ook weer per persoon, heel anders. Waar mannen vroeger vooral weg waren voor werk en om geld te verdienen en daar hun 'levenslessen' leerden, bleven vrouwen thuis om voor de kinderen en voor het huishouden te zorgen, wat uiteindelijk ook weer voor andere 'levenslessen' zorgt. In de filosofie -maar natuurlijk ook in andere vakken- zorgt dit voor andere perspectieven en verschillende opvattingen. Momenteel zien wij, vooral in het westen, overvloedig de mannelijke perspectieven en de mannelijk ervaringen terugkomen in onze collectieve kennis en geschiedenis.

1.2 afwezigheid van de vrouwen binnen de filosofie

De reden van de afwezigheid van het aantal vrouwen in de filosofie heeft te maken met de positie van de vrouw door de gehele geschiedenis heen. Wij hebben contact gezocht met de SWIP, de *Society for Women In Philosophy*. Wij vroegen ook aan hen, waarom er zo weinig vrouwen behandeld worden in de lessen filosofie in het onderwijs:

"Er zijn niet zoveel bekende vrouwelijke filosofen in de geschiedenis van de filosofie. Dat komt onder andere omdat vrouwen bijvoorbeeld pas veel later mochten gaan studeren dan mannen. Vrouwen werden minder geschikt geacht voor de wetenschap en zouden beter zijn in het zorgen voor kinderen." -C. Van Der Hoek, voorzitter SWIP

Volgens hen gaat het er dus over dat er over het algemeen niet zoveel vrouwen filosoof waren, wat lag aan die sociale positie waarin van vrouwen werd verwacht dat ze thuis bleven, buiten de 'echte wereld'.

Deze sociale positie is niet zomaar ontstaan: in de tijd van de oude grieken is deze al tot stand gekomen. Er was al eerder een verschil in 'waarde' van mannen en vrouwen, wat vooral kwam door de verhalen in de griekse mythologie. In veel van deze verhalen werden de vrouwen neergezet als iets dat slechts bekoorlijk en gebrekkig kon zijn, tenzij ze een godin was. Vanwege het god-zijn werd het vrouw-zijn als het ware naar achteren gedrukt, en zo komt het dat godinnen net zo vereerd worden als goden: geslacht maakt als god niet meer uit. Ook was er een verschil tussen mannen en vrouwen omdat fysieke kracht bij de oude grieken erg belangrijk

was en hoog in het vaandel stond: denk bijvoorbeeld aan de Olympische spelen. Omdat mannen over het algemeen fysiek sterker zijn, kregen zij op die manier meer aanzien.

De echte breuk tussen mannen en vrouwen ontstond eigenlijk door toedoen van één man, die we allemaal kennen: de filosoof Aristoteles. Voor dit verhaal gaan we terug naar ongeveer 540 voor

Afbeelding 2: Een romeinse kopie van een grieks bronzen beeld van Pythagoras, datering onbekend.

christus. Pythagoras (+-580-500 v.C.) richtte daar een school op in het plaatsje Croton, vlakbij de kust. Hij stelde zijn school open voor zowel mannen als vrouwen, en het woord *filosofie* (=liefde voor wijsheid) stamt hier ook vanaf. Er zijn geen primaire geschriften van Pythagoras overgebleven, maar in verscheidene secundaire geschriften valt af te leiden dat vrouwen in zijn school een belangrijke rol speelden.

Aristoteles (384-322 v.C.) heeft een stellingname geschreven over de latere pythagoreeërs, waarin hij bepleit dat deze 'opvolgers' van Pythagoras zijn visie compleet uit het oog verloren zijn. Zo zouden zij zeggen dat:

"Al het mannelijke behoort geassocieerd te worden met het licht, het goede en het stabiele, waar al het vrouwelijke hoort bij duisternis, het slechte en het veranderlijke."

Deze stellingname is vervolgens gelezen door het overgrote denkende deel van Griekenland en -omdat Aristoteles ook in zijn tijd al behoorlijk beroemd was en een uitspraak van hem gezien werd als een valide argument- door velen overgenomen. Aristoteles was het zelf namelijk eens met deze visie op vrouwen, zoals hij later in deze stellingname beschrijft. *"We moeten de vrouwelijke natuur opvatten als gebrekkig."*, zegt hij. Deze stellingname is -in de geschiedenis van de filosofie- de eerste tekst die mannen als principieel superieur en vrouwen als inferieur beschrijft, en is tot op de dag van vandaag de fundering voor de opvattingen van het vrouwelijke als irrationeel en het mannelijk als rationeel.

Na het publiceren van deze tekst zijn de meeste vrouwen dus ook afgezonderd van de filosofie en het onderwijs, omdat gelooft werd

dat vrouwen slechts een middel waren om te zorgen voor het huishouden en de kinderen. Ze konden namelijk niet vertrouwd worden met de echte buitenwereld, omdat ze zulke 'instabiele wezens' waren.

(Vrouwelijke filosofen, pag. 22-24, 2014)

Dit beeld is in stand gehouden door de gehele geschiedenis heen, en heeft ervoor gezorgd dat vrouwen amper een educatie hebben gekregen en zijn onderdrukt door de fysiek sterkere mannen. Vrouwen hebben zichzelf dingen moeten aanleren, of leerden dingen van hun man. Daarom zijn veel filosofische werken van vrouwen een reactie op de werken van de man, omdat dat hun enige bron van kennis was.

In de huidige tijd zijn er erg veel lesplannen te vinden in het vak filosofie. Naast de lessen die we op school hebben, zijn er ook online genoeg voorbeelden te vinden. We hebben vele pagina's bekeken die powerpoints en documenten bevatten met lesplannen voor verschillende leeftijden. De meeste onderwerpen behandelen alleen een domein van de filosofie en niet specifiek filosofen zelf. Hoewel er dus erg veel lesplannen online te vinden zijn, zijn er eigenlijk *geen* te vinden die specifiek over vrouwen in de filosofie gaan.

Wij hebben bijvoorbeeld een lesplan gevonden wat ingaat op wereldculturen en geloven over de gehele wereldbevolking. Hierin leren leerlingen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs over verschillende culturen en geloven wereldwijd. Ook is er een lesplan te vinden over vrijheid en verantwoordelijkheid, een plan opgesteld door Karen van den Bosch. Nogmaals gaat dit alleen in op een onderwerp, namelijk de ideeën van filosofen Sartre en Strawson, en niet expliciet op vrouwen. Helaas gaat dit lesplan wederom alleen over mannelijke filosofen, wat ons weer terugbrengt bij het eerdere probleem: de filosofiecanon is te masculien. We hebben geen specifieke lesplannen kunnen vinden over vrouwen binnen de filosofie.

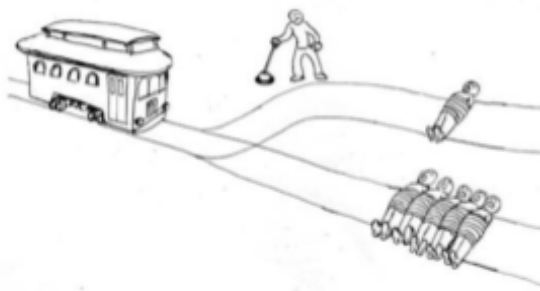
Afbeelding 3: Een beeld van de griekse filosoof Aristoteles, een romeinse kopie van een griekse versie van omstreeks 330 v.C.

Deelvraag 2

Welke vrouwen kunnen we vinden in de verschillende onderwerpen van de filosofie?

Inleiding

We kennen het allemaal: het ethische trolley problem. Jij staat bij de wissel langs een treinrails, en er komt een trein aanrijden. Jij hebt de controle over de wissel, en kunt dus besluiten welke kant de trein op gaat. Aan de ene kant ligt er één persoon vastgebonden op het spoor, en aan de andere kant liggen er vijf. De trein stevent op de vijf personen af, en alleen jij kunt ervoor kiezen om de wissel om te zetten en de ene persoon over te laten rijden, of je doet niks en laat de trein over de vijf anderen heen rijden.

Afbeelding 4: Een illustratie (onbekende maker) van het trolley problem

Dit is een voorbeeld dat veel gebruikt wordt bij het lesgeven in de filosofie, omdat het zo'n ethisch

interessant én makkelijk te begrijpen vraagstuk is. Wat ons echter nooit verteld wordt, is dat dit probleem van origine bedacht is door een vrouw: Philippa Foot. Zij was een britse filosofe en bedacht dit dilemma naar aanleiding van het abortusdebat in de jaren zestig: Philippa hield zich veel bezig met moraal en ethiek, en kwam op het idee voor dit probleem omdat ze een makkelijke morele 'formule' wilde verzinnen waarmee mensen zouden gaan nadenken over de consequenties van bepaalde acties, zoals bijvoorbeeld een abortus. Na het originele probleem met de wissel, zijn er na verschillende analyses door Judith Jarvis Thompson meerdere variaties op het probleem bedacht, die allemaal de morele kant van een persoon testen (Wikipedia, 2021).

Een andere interessante filosofe die we hebben kunnen vinden is Arete van Athene. Zij is de eerste gedocumenteerde vrouwelijke filosofe, en zij leefde van ongeveer 400 v.C. tot 330 v.C. Arete was de dochter van een man die eigenaar was van een filosofische school in Athene. Zij heeft -naar de geruchten gaan, dit is nooit 100% zeker bewezen- de school van haar vader overgenomen. Zelf heeft ze

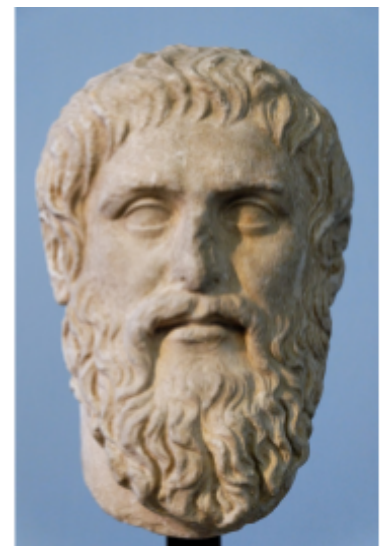
Afbeelding 5: Een beeld van Arete in de bibliotheek van Celsus, Turkije, +- 125

waarschijnlijk ook nog verschillende werken geschreven, maar deze zijn nooit teruggevonden (Griekse gids, 2018). Maar veel vrouwelijke filosofen zijn in de geschiedenis juist achter de schermen te vinden; er zijn verschillende soorten bewijs waaruit af te leiden valt dat de beroemde mannelijke filosoof Plato het grootste deel van zijn filosofische kennis van zijn moeder Perictione heeft verkregen (*Vrouwelijke filosofen*, pag. 23-24, 2014). Door deze ongewone manier van opvoeden heeft Plato een heel ander beeld over vrouwen ontwikkeld dan bijvoorbeeld Aristoteles, een andere beroemde filosoof in zijn tijd. Waar Aristoteles -die opgevoed was in de hogere klassen van het oude Griekenland en de gebruiken en ondergeschikte stand van vrouwen (Zie:

Inleiding) daarin heel gewoon vond- van mening was dat vrouwen "Geassocieerd moeten worden met het slechte, het donkere en het veranderlijke" bepleit Plato in zijn beroemde werk *Politeia* dat de intellectuele kwaliteiten van vrouwen -Die traditioneel in het oude Griekenland ook om deze reden niet konden toetreden tot het staatsbestuur- evenveel te waarderen zijn als die van mannen:

"dat er in het bestuur van de staat geen enkele taak speciaal is weggelegd voor de vrouw als vrouw en de man als man. In beiden heeft de natuur haar gaven op gelijke wijze uitgestrooid, en zowel de vrouw als de man is door de natuur tot alle taken geroepen, al dient erkent te worden dat de vrouw in alle moet onderdoen voor de man." -Plato, Politeia, +- 380 v.C.

In zijn boek ontwikkelt hij ook een plan voor gelijke kansen, waarin hij ervoor wil zorgen dat competente vrouwen niet vast blijven zitten in taken als kinderoppas en huishouden, maar daadwerkelijk kunnen toetreden tot leidinggevende posities in de staat. Hiermee zou volgens hem ook

Afbeelding 6: Een buste van Plato, kopie van een griekse versie in brons, gemaakt rond 370 voor de academie in Athene

het vrouwelijke deel van de samenleving de mogelijkheid tot zelfverwerkelijking krijgen.

Zonder de grote invloed in de opvoeding en onderwijzing van Plato, was hij waarschijnlijk tot hele andere conclusies gekomen. Hij is namelijk nogal schommelend in zijn relatie tot vrouwen: in zijn werk *De wetten* (+- 360 v.C.) schemert namelijk nog best wat minachting door voor vrouwen, net als in de laatste zin van het fragment hierboven. Dit komt vermoedelijk door zijn hachelijke plaats in de maatschappij: aan de ene kant het respect en de leer van Perictione, en aan de andere kant de gewoonte van een maatschappij waar vrouwen constant als minderwaardig worden neergezet. Dit is een veelvoorkomend probleem in de filosofie die wij kennen en leren: Er waren echt wel geleerde en sterke vrouwen, alleen worden ze door de stem van de maatschappij ondergedompeld in de vergetelheid. Gelukkig zijn er steeds meer manieren om toch iets over deze vrouwen te weten te komen.

Ethiek

Ethiek is de tak van de filosofie die zich bezig houdt met wat moraal wel en niet juist is in een situatie. Bekende mannelijke filosofen voor dit onderwerp zijn bijvoorbeeld Immanuel Kant met zijn plichtethiek en Aristoteles met zijn deugdethiek.

Vrouwen hebben zich door de geschiedenis heen het meest beziggehouden met ethische kwesties. Dit komt voornamelijk door het gegeven dat vrouwen over het algemeen geen onderwijs kregen, en door de geschiedenis heen grotendeels afhankelijk waren van de inkomsten en kennis van hun man. Zij konden dus moeilijk in contact komen met andere onderwerpen in de filosofie dan ethiek. Veel van deze ethische vraagstukken werden dan ook toegepast op de filosofe en persoon zelf. Dit hield in dat ze zich dingen gingen afvragen met betrekking tot hun persoonlijke plaats in het leven, die van de vrouw én die van de man in de maatschappij. Ook hebben veel christelijke vrouwen zich beziggehouden met hun relatie tot God, en de relatie van God tot de wereld.

Een goed voorbeeld voor persoonlijke ethiek is **Anna Maria van Schurman** (1607-1678). Van Schurman was de eerste vrouw in Nederland die mocht studeren. Ze werd geboren in Keulen en genoot

onderwijs van haar vader, die hoogleraar was, en een huisonderwijzer.

Afbeelding 7: Anna Maria van Schurman, geschilderd door Jan Lievens, 1649

Van Schurman bleek al vroeg een artistiek genie, en leerde later, geïnspireerd door de bijbel, de talen Hebreeuws, Latijn, Chaldeeus, Arabisch, Syrisch en Ethiopisch. Toen zij later naar universiteit ging, leerde zij er nog 8 bij, waaronder Grieks. Als eerste vrouwelijke studente moest zij de colleges volgen vanachter een houten schot, opdat de mannelijke studenten haar niet konden zien. In 1632 nam Van Schurman het initiatief om met de Leidse theoloog André Rivert brieven uit te wisselen, waarin Van Schurman bepleitte dat een christelijke vrouw wel degelijk geschikt was voor een wetenschappelijke studie:

“vrouwen die voldoende tijd hebben en over andere hulpmiddelen beschikken, kunnen en moeten studeren.”

Deze brieven heeft zij verwerkt in haar eerste boek *Dissertatio* (1641). Van Schurman zag het christelijke geloof als een persoonlijke relatie tot God. In haar boek *Eucleria* (Vertaald: *Uitkiezingen van het beste deel*, uitgekomen in 1670.) zet Van Schurman naar aanleiding van deze visie een hele persoonlijke ethiek uit. Ze gaat in op de platoonse en aristotelische doctrine van de deugd. Ze is het oneens met de opvatting van de platonisten dat het hoogste goed bestaat uit het gelijk worden aan God. Volgens Van Schurman hebben mensen waarschijnlijk niets perfects in zich, wat betekent dat men op deze manier helemaal niet dicht bij God kan komen. Mensen die wel geloven dat dit op deze manier kan, zijn afgegleden in hun eigen veronderstelde perfectie. Mocht het geval zijn dat mensen toch wel iets perfects bezitten, dan hebben ze dat van God gekregen

Afbeelding 8: *Eucleria of uitkiezingen van het beste deel*, Anna Maria van Schurman, 1670

en kunnen ze dit onmogelijk gebruiken om dichterbij Hem te komen. Van Schurman zet zich ook af tegen de 'verslapte christelijke moraal' van haar tijd; haar manier van denken is sterk gevormd door de -door haarzelf zogenaamde- *oerchristenen*. De mens is onderdeel van God en bestaat god in de mens zelf. In het laatste geval kan God dus niet bestaan zonder het intellectuele en spirituele zijn van de mens zelf. In *Eucleria* gebruikt Van Schurman de volgende metafoor voor de individualiteit van het menszijn:

"had mij dit beeld mijns levens (net zoals men het in het leven zelf pleegt te doen) niet als om terstont te bederven of alree als gebroken; maar breekbaar (dat is ver blijvend breeklijk ' , en daarom niettemin noch bestaande) afgebeeld: waarom ik ook door desselfs vergrijzing als door een zware en onvoorziene toeval enigszins ben ontroert geworden, ' t welk getoont heeft hoe ik zo belachelijk aan een nietswaardige zaak vast zat, welk maar niet anders dan mijn schaduw was, daar ik zelfs niets anders dan een droom van een schaduw ben, gelijk den Poëet den mensch zeer zoet genaamt heeft." (*Eucleria*, 1670, pag. 29)

In dit deel van het boek vertelt Van Schurman dat ze een beeld van zichzelf heeft geboetseerd, als ware het een spiegelbeeld van zichzelf. Hierna ontdekt ze echter dat het beeld zodanig de natuur na-aapt, dat het helemaal niet meer in de buurt komt van het echte.

"de diamantjes die om de hals hingen, aapten (door mijn nieuwe uitvinding) de natuur zodanig na, dat men mij nauwelijks geloofde wanneer ik het tegendeel beweerde" (*Eucleria*, 1670, pag. 28)

Hieruit concludeert ze dat, op deze manier van het boetsen van iets in het eigen spiegelbeeld, nooit perfect is maar juist een slechte afspiegeling is van de oorspronkelijke persoon. Hierbij doelt ze op de schepping van de mens door God: De mens kan niet perfect zijn, omdat God de mens heeft geschapen als een beeld van zichzelf. Hierdoor hebben wij ieder een persoonlijke band met God, maar bezitten we geen perfectie omdat we slechts "na-geaapt" zijn.

In haar werk *Eucleria* zet Van Schurman dit idee met nog meer voorbeelden uiteen, en gaat ze ook in op haar persoonlijke ervaringen en levensloop.

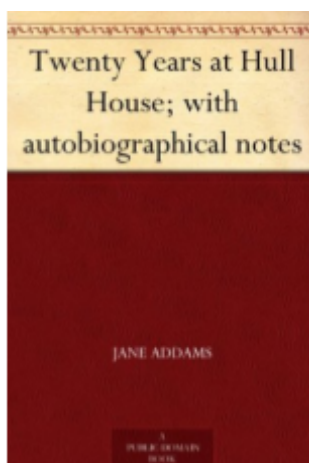
Jane Addams (1860-1935) is een goed voorbeeld voor een wat meer sociologische ethiek. Addams werd geboren in Amerika, en groeide op in *"Een plaats die te klein was om rang of stand te maken"*, oftewel

Cederville. Addams' vader correspondeerde met Lincoln, en Addams kreeg thuis al veel te maken met moraal, politiek en literatuur. Na twee reizen in Europa gemaakt te hebben met haar vriendin Ellen Gates Starr, besloten ze in het door verstedelijking en industrialisatie bezette Amerika een settlement op te zetten voor de ongeletterde arbeidersklasse. Dit settlement noemden ze Hull house. Hull house groeide al snel uit tot een complex met onder andere een crèche, bibliotheek, koffiehuis en verschillende coöpererende organisaties waaronder een woonhuis voor werkende vrouwen. Later werd het zelfs een volksuniversiteit, met banden met Chicago university, waar Addams van 1905-1909 ook in het bestuur zat.

Afbeelding 9: Jane Addams, fotograaf onbekend, 1896

Tijdens de eerste wereldoorlog maakte Addams samen met Aletta Jacobs (Europa's eerste vrouwelijke dokter) een reis door Europa langs de neutrale landen, om ze te overtuigen te helpen bij het stoppen van de oorlog. In 1931 kreeg Addams de nobelprijs voor de vrede toegewezen, die ze zelf niet in ontvangst kon nemen vanwege een operatie aan kanker. In 1935 overleed ze aan de ziekte (*Vrouwelijke filosofen, pag. 305-306, 2014*).

Afbeelding 10: *Twenty years at hull house*, Jane Addams, 1910

Addams heeft een heleboel werken geschreven, en ethiek en epistemologie waren haar voornaamste punten van aandacht. Addams heeft het concept van "*Lateral progress*", wat 'breed gedragen vooruitgang' betekent en doelt op de vooruitgang van de maatschappij door participatie van alle mensen in de samenleving, bedacht en vaak gebruikt in haar essays en werken.

"*Sympathic understanding*" is een ander ethisch begrip wat hier nauw mee samenhangt dat door haar de wereld in is gekomen, en het houdt in dat men met openheid naar de wereld kijkt, en er een combinatie van reflectie en empathie op na houdt. Alleen met behulp van inlevingsvermogen kunnen de

economische, politieke en machtsstructuren kunnen geanalyseerd. Dit begrip zet ze gedetailleerd uiteen in haar autobiografie *Twenty years at Hull House*. Addams vind een actieve houding tegenover je omgeving belangrijk:

"Inlevingsvermogen en kennis- of theorievorming staan in het teken van het bewerkstelligen van een verandering en verbetering van de huidige maatschappij. [...] Daadwerkelijke Rechtvaardigheid wordt bereikt door geoefende intelligentie en groeiende empathie voor de individuele man of vrouw die ons pad kruist: alleen door het ene met het andere te verbinden, kan enig begrip van de wereld worden vergaard dat ruim genoeg is om ons in de wereld van nut te zijn." - Jane Addams, *Twenty years at Hull House*, 1910

Later verdiept Addams zich ook in het pragmatische standpunt van *Waar is dat wat werkt*; Volgens Addams is het streven naar waarheid en kennis niet slechts een theoretische aangelegenheid, maar vooral een praktische. Het ontvangen en doorgeven van kennis ziet ze als een manier van "geoefende intelligentie" en "groeiende empathie". Door te leren en je kennis te delen, beoefen je dus niet alleen je eigen kennis, maar kweek je ook empathie in jezelf, wat vervolgens leidt tot positieve veranderingen in de maatschappij. Dit is ook weer een voorbeeld van *sympathic understanding*: het is volgens Addams de brug tussen ethiek en de kentheorie, en het staat vooral in het teken van de vooruitgang. Addams maakt zich sterk voor een activistische democratie waarin burgers en instituties zorg voor elkaar dragen. Daar bedoelt ze iets heel specifiek mee, namelijk dat onze relaties met anderen de basis vormen voor ons handelen en denken. Ze ziet rechtvaardigheid niet als een sociaal contract, zoals bijvoorbeeld de filosoof Michel Foucault (1926-1984) wel deed, maar ze zet zorg neer als een algemene sociale verantwoordelijkheid. Hier legt ze ook de grondslag voor de zorgethiek van de latere beroemde filosofe Joan Tronto (1952-heden).

Wat in de middeleeuwen veel beoefend werd, was de liefdesethiek. Dit was zo omdat veel vrouwen in de middeleeuwen geen andere manier van het toepassen van hun kennis hadden dan brieven met andere filosofen, of hun mannen.

Tullia d'Aragona (1510-1556) was een van de vrouwen die tijdens (of eigenlijk net na) de middeleeuwen een eigen liefdesfilosofie opgezet heeft. D'Aragona was de dochter van de prostituee Giulia Campana en tijdens de crisisjaren die leidden tot de Sacco di Roma (Het moment dat

arme Duitse en Spaanse huursoldaten Rome plunderden) klom ze op de sociale ladder omhoog. Ze werd een courtisane -een prostituee voor de

Afbeelding 11: Tullia d'Aragona, geschilderd door Moretto di Brescia, 1537

hogere rangen. Ze maakte van haar huis een salon waar intellectuelen samen konden komen om te discussiëren en kennis met elkaar te delen. Hier ontpopte d'Aragona zich tot een literaire vertrouweling, en verkreeg ze een groot deel van haar kennis. Tijdens haar leven heeft d'Aragona de dichtbundels *Rime della signora Tullia d'Aragona e di diversi* en *Il Metchino, altramente detto il Guerrino* uitgebracht, waarvan de laatste na haar dood is uitgegeven. Ook heeft ze *Dialogo della Infinita di amore* (1547) uitgebracht, een filosofisch traktaat waarin ze ingaat op de ethische en oneindige waarde van de liefde. Dit werd ook haar beroemdste werk.

Dialogo della Infinita di amore is opgebouwd als een discussie waarin drie sprekers het woord krijgen: Benedetto Varchi (de invloedrijkste

persoon in de literaire wereld van dat moment en een goede vriend van d'Aragona), Lattanzio Benucci en d'Aragona zelf. De drie personen beginnen het gesprek met de vraag "of er een einde kan komen aan de liefde". Varchi zorgt in het gesprek voor een scholastieke filosofische inbreng, en d'Aragona treed op als gespreksleidster (vrouwelijke filosofen, pag. 144-149, 2014).

Volgens d'Aragona komt oprechte liefde voort uit de ware natuur van de mensheid en moet daarom gebaseerd zijn op de lichamelijke en intellectuele behoeften. Het gaat om wederzijds vermaak van lichaam én ziel (d'Aragona was een dualist en baseerde veel van haar gedachtegoed op dat van Plato) en daarvoor zijn zowel mentale als zintuiglijke vermogens nodig.

"Een liefde die beweert puur spiritueel te zijn, is onmogelijk en maakt de menselijke natuur belachelijk op het hoogste niveau."
-Tullia d'Aragona, *Dialogo della Infinita di amore*, 1547

D'Aragona maakt een duidelijk onderscheid tussen de 'vulgaire' liefde en de 'deugdelijke' liefde, waarbij de eerste slaat op puur lichamelijk genot. Vulgaire liefde verdwijnt op het moment dat de staat van verlangen is bereikt. Het is puur lust, zoals wij nu zouden zeggen. Deugdzame liefde heeft dit verlangen wel en wordt aangewakkerd door de rede. Het is het

verlangen naar het complete samensmelten van lichaam en geest. Die complete samensmelting is onmogelijk; het blijven natuurlijk altijd twee individuele personen en lichamen hebben niet de mogelijkheid om samen te smelten tot één. Daarom is de liefde oneindig. Het vraagt altijd naar perfecte vervulling, die nooit bereikt kan worden.

D'Aragona zegt echter ook dat de liefde en de rede mettertijd niet samen kunnen gaan. Hoe meer de liefde toeneemt, hoe minder deze getemd kan worden door de rede. Dit heeft te maken met de 'wederzijdse samensmelting' dat volgens haar het doel is van de deugdzame liefde. Door constant de rede te blijven volgen, zal er geen ruimte overblijven voor het lichamelijke verlangen om samen te smelten.

"De liefde heeft als belangrijkste doel de transformatie van zichzelf in het object van zijn of haar liefde, met een verlangen dat de geliefde opgenomen kan worden in zichzelf."
Tullia d'Aragona, *Dialogo della infinita di Amore*, 1547

Afbeelding 12: *Dialogo della infinita di amore*, Tullia d'Aragona, 1547

D'Aragona was de eerste vrouw die een ethisch liefdestrakteet heeft gepubliceerd, waarin ze zichzelf ook nog eens neerzet als belangrijkste spreker. D'Aragona heeft zich verdiept in de gelijkheid tussen man en vrouw, en dit valt ook veel terug te lezen in haar werken.

Buiten Europa hielden ook veel vrouwen zich bezig met ethiek. Een voorbeeld hiervan is de beroemde schrijfster **Ban Zhao** (+- 48 tot 118 v.C.) uit China.

Afbeelding 13: Ban Zhao, geschilderd door Gai Qi, 1799

Ban Zhao werd als enige vrouw ooit aangesteld tot officiële geschiedschrijver van het keizerlijke hof. De voornaamste bron over Ban Zhao is de *Hou Shan shu* (+- 445, samengesteld boek uit verschillende werken van Chinese geschiedschrijvers.), vertaald *Het boek van de latere Han*. Dit is een boek over de geschiedenis van de Han-dynastie, en bevat een gedetailleerde beschrijving van Ban Zhao's leven. Ze gaf les in astronomie, literatuur, geschiedenis en de klassieken. Ban Zhao schreef verschillende

memoires over de troon, waarin ze adviezen en kritiek aan het keizerlijke hof leverde. Ze schreef ook gedichten, lofzangen, een biografie en een ethisch traktaat: *Nü jie* (+-80 v.C.), vertaald: *Geloften aan mijn dochters*. In de *Nü jie* heeft Ban Zhao als eerste in de chinese geschiedenis een vrouwelijke filosofie geformuleerd. Het boek bestaat uit morele traktaten voor vrouwen, door vrouwen. Het was het begin van een lange traditie, en het ging uit van de ondergeschikte plaats van de vrouw. In het traktaat worden gehoorzaamheid en onderdanigheid aan de man een deugd genoemd, maar Ban Zhao - die zelf een autonoom leven leidde - presenteert desondanks een radicaal idee over hoe onderwijs aan meisjes vormgegeven zou moeten worden. In het boek worden adviezen en instructies over hoe meisjes en vrouwen het beste zouden kunnen leven uitgedacht. In de tijd van Ban Zhao hadden vrouwen binnen de familie ontzettend weinig zeggenschap. Ze hadden zelfs niet het hoogste woord over hun eigen leven.

Aan het Hof van de keizer leven was ook niet zonder gevaren: geweld en intriges waren aan de orde van de dag. Vandaar dat Ban Zhao's strategieën niet alleen golden voor de burgervrouw, maar ook vooral voor de dames aan het hof (Vrouwelijke filosofen, pag. 44-50, 2014).

Familie was volgens Ban Zhao's overtuiging de belangrijkste morele eenheid, en de staat was daar een verlengde van. Ban Zhao volgde in haar filosofie het confucianisme: een ethisch en filosofisch systeem dat stamt van de filosoof Confucius (551-479 v.C.). Het belangrijkste confucianistische onderdeel binnen de familie is zorg. Hier focust Ban Zhao zich ook op: man en vrouw vormen samen *yin en yang*. Binnen die eenheid streven zij hetzelfde doel na: het beschermen en tot stand brengen van de familie (Wikipedia, 2021).

Ban Zhao had zover bekend geen kritiek op de sociale ordening van man en vrouw, maar weerde onjuist handelen en denken binnen deze ordening fel af. Balans was voor haar heel belangrijk, omdat dit een noodzaak voor voor het behouden van de deugd en relatie was.

Nederigheid is volgens Ban Zhao de grootste deugd van een vrouw, en zij moet die van haar geboorte tot het huwelijk volhouden. Na het huwelijk veranderen de verhoudingen binnen de familie en de vrouw is de aangewezen persoon om weer balans in de familie terug te brengen. Dit is omdat zij de oorzaak van de veranderingen is - zij komt er namelijk bij- en zij in het midden van de situatie het beste overzicht heeft.

Hierin zit in één groot probleem: meisjes kregen nauwelijks onderwijs. Zonder onderwijs kan er niet van vrouwen verwacht worden dat ze weten waar die balans ligt, of dat ze de kennis hebben om deze te hervinden. En hoe moest een meisje dan leren hoe ze zich deugdelijk gedraagt

tegenover haar schoonfamilie? Zonder deugdelijkheid van de vrouw kan de man ook niet ten volle leren wat het is om deugdelijk te zijn, en kan het huwelijk nooit de balans van intimiteit en liefde bereiken. Om deze reden roept Ban Zhao op om ook onderwijs voor meisjes in te stellen.

"Is de echtgenoot niet wijs, dan is hij niet in staat om zijn vrouw te beheersen. Is de vrouw niet wijs, dan is zij niet in staat om haar man te dienen. Als de echtgenoot zijn vrouw niet beheerst, schiet hij tekort in gezag en waardigheid. Als de echtgenote haar man niet dient, gaan recht en rede teloor. Maar deze zaken zijn één functie. [...] Kan men het niet als rede laten gelden, dat alle zonen en dochters naar school gaan?" -Ban Zhao, *Nü jie*, +- 80 v.C.

Wijsgerige antropologie

De wijsgerige antropologie, dus de leer in de filosofie die over de antropologie gaat, richt zich op wat het wezen van de mens is. Wat is het wat de mens tot mens maakt? Wat is nou typisch menselijk en waaruit bestaat de menselijke natuur?

Er wordt in de antropologie vooral gekeken naar de situatie waarin mensen zich bevinden, en vanuit daar proberen filosofen een "kern" van het menselijke te vinden.

Bekende filosofen die behandeld worden in de antropologie zijn Nietzsche en Hegel, maar ook Heidegger en Kierkegaard. Dit zijn alleen natuurlijk allemaal mannen -wat niet betekent dat ze niet van grote invloed zijn geweest en ook erg belangrijk- maar wij zijn voor ons onderzoek natuurlijk op zoek naar vrouwelijke filosofen.

Een voorbeeld is **Amber Case** (1987- heden), een Amerikaanse filosofe. Case is de directeur van de *Environmental Systems Research Institute (ESRI) Research and Development Center* in Portland, Oregon. Ze bestudeert de antropologie op een bijzondere manier, een manier die zij "cyborg-anthropology" noemt. Volgens Case zijn wij allemaal als mensen cyborgs, door onze interactie met computers, tablets en smartphones. Zij sluit aan bij de

Afbeelding 14: Amber Case in 2015, fotograaf onbekend

uitspraak dat mensen gevormd worden door wat zij creëren, en in onze huidige hyper-moderne samenleving met geavanceerde technologie overal om ons heen worden wij volgens haar cyborgs (*Wikipedia, 2021*).

"Je bent een cyborg, elke keer als je naar je telefoon of computerscherm kijkt," aldus Case in een TED talk uit 2011.

Een cyborg wordt gedefinieerd als 'een organisme waaraan lichaamsvreemde onderdelen zijn toegevoegd om zich aan een nieuwe omgeving aan te passen'. In dit geval is dat dus de technologie en sociale media die wij als mensen toevoegen aan onze biotoop. Deze wordt steeds virtueel. Ook al zorgt deze virtuele biotoop voor een bepaalde vorm van atomisme, hierdoor zijn we ook meer verbonden met elkaar dan ooit. Volgens Case werkt de technologie ook op een manier die ons meer mens maakt in plaats van minder.

Culturen worden grotendeels gevormd door de gebruiksvoorwerpen en technologie die gecreëerd worden in die cultuur. Door de geschiedenis heen hebben deze *tools* gezorgd voor een fysieke expansie van de mens, en volgens Case wordt ons mentale bewustzijn nu ook vergroot door de nieuwe technologie (*National Geographic, 2014*).

Een andere filosoof die zich aansluit bij de *cyborg* ideeën, is **Donna Haraway**. Ze is geboren in 1944, in Denver. Ze heeft haar PhD op Yale gehaald in het vak biologie. Haraway verdiepte zich veel in evolutie en ontwikkelingsbiologie. Ook heeft ze lessen gegeven in vrouwenstudies op meerdere scholen.

In haar bekendste werk *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*, geschreven in 1988, gaat ze verder in op haar antropologische ideeën. Wij als mensen worden gedomineerd door

Afbeelding 15: *A cyborg manifesto*, Donna Haraway, 1988

de technologie en zijn op deze wijze dus cyborgs. Cyborgs zijn gemaakt en hebben geen werkelijke essentie, en bij deze veronderstelling ontstaat een tweedeling (mens en machine) die Haraway ook verder in haar filosofie gebruikt. Ze kijkt naar tweedelingen die overal terugkomen en elkaar uitsluiten, zoals zwart en wit, donker en licht, etcetera.

"By the late twentieth century, our time, a mythic time, we are all chimeras, theorized and fabricated hybrids of machine and organism; in short, we are cyborgs." -Donna Haraway over de mens die steeds meer in een cyborg verandert.

Volgens haar zijn deze twee uitsluitingen historisch geconstrueerd en hebben ook niets maken met de 'oorspronkelijke' natuur. Er bestaat dan ook geen 'oorspronkelijke' mens en deze is ook alleen maar geconstrueerd door onszelf. Ze schetst in haar werk een soort toekomstbeeld waarin mensen deze cyborgs zijn geworden. Hierin laat ze de scheiding tussen mens en machine nog duidelijker zien, maar ze laat ook zien hoe de toekomst er waarschijnlijk uit zal zien door onze steeds verdere ontwikkeling als cyborg (*Filosofie.nl*, 2021).

Saba Mahmood (1961-2018), een filosoof en professor in de antropologie, focust zich op de relatie tussen religie en politiek in postkoloniale landen. Opgevoed als moslim, gebruikt ze haar eigen religie in haar werken en doet ze ook onderzoek naar moslimgemeenschappen. In haar werk "Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject" (2004) deed ze onderzoek naar een 'grassroots' beweging van vrouwen die morele hervorming

Afbeelding 16: Saba Mahmood in 2017, fotograaf onbekend

wilde in Cairo, in de jaren 90. De vrouwen wilden niet dat de Ethische moralen alleen door mannen hervormd werden, maar vonden dat ze zelf ook sterk genoeg te waren om te helpen. De vrouwen zijn uit hun traditionele rollen gestapt om leiders en educators te worden in het Islamisme.

In het boek wat ze in 2015 had geschreven, genaamd "Religious

Difference in a Secular Age: A Minority Report”, schreef Mahmood over hoe het secularisme kon zorgen voor vermindering van religieuze en politieke ongelijkheden in Islamitische landen. Op een conferentie in 2016 vertelde ze dat landen als Pakistan moeite hebben met fundamentalisme omdat er weinig politieke secularisme in het land bevindt. Secularisme, de overtuiging dat religie en politiek geen invloed mogen uitoefenen op een maatschappij, is volgens Mahmood dus een fundament voor het verminderen van ongelijkheid. Je kunt je dan afvragen instituties zoals de politiek en een religieuze institutie zorgt voor ongelijkheid. In de werken van Mahmood komt dat er in ieder geval wel uit (*New York Times*, 2018).

Wetenschapsfilosofie

Wetenschapsfilosofie is de tak in de filosofie die zich bezighoudt met de vragen: Wat is wetenschap? Wanneer is iets waar? En wat kunnen we hiermee?

Door de geschiedenis heen zijn er vele vrouwen geweest die zich bezig hebben gehouden met wetenschapsfilosofie. Dit was echter een lastig vak om te beoefenen als vrouw, omdat vrouwen tot de 17e eeuw amper toegelaten werden in schoolgebouwen en universiteiten. Het is dan ook logisch dat vrouwen zich pas in de afgelopen vier eeuwen hebben ontpopt op het gebied van wetenschap. Ook tijdens de tijd van de oude Grieken en Romeinen hielden vrouwelijke filosofen zich al bezig met wetenschap, maar op een hele andere manier en een ander niveau dan nu.

Een goed voorbeeld van de wetenschapsfilosofie tijdens de oudheid is de romeinse **Hypatia van Alexandrië** (ca. 355-415). Hypatia leefde in Alexandrië en gaf les op haar vaders school in de stad. Theon was een beroemd astronoom en wiskundige, en heeft zijn dochter hoogstwaarschijnlijk zelf onderwezen. Hypatia heeft zichzelf de kennis van het neoplatonisme aangeleerd. Rond 400 werd ze het eerste vrouwelijke hoofd van de Alexandrijnse Platoonse school.

Afbeelding 17: Een tekening van Hypatia, Elbert Hubbard, 1908

Hypatia's dood was gruwelijk: Alexandrië werd overgenomen door christenen, en omdat Hypatia een vrij beroemd figuur was in de stad en ze zich neutraal had opgesteld in de burgeroorlog, hadden de christenen een persoonlijke hekel aan haar gekregen. Ze werd in 415 uit haar rijtuig gesleurd en openlijk gelyncht. Vervolgens werd haar levenloze lichaam -ontdaan van kleding- buiten de stadsmuren op de brandstapel gegoooid.

Hypatia gaf les in haar school over allerlei ethische en theologische vraagstukken, en buiten de school gaf ze lezingen over onder andere de filosofen Plato, Aristoteles en Plotinus. Hypatia was vooral bekend als wiskundige en astronoom, omdat haar leerlingen de filosofische kennis die ze van haar kregen hadden niet mochten delen met de buitenwereld. Hypatia leefde haar leven op neoplatoonse wijze. Dit hield in dat zij vond dat ethiek, theologie, astronomie en wiskunde samen een weg vormden naar het dichterbij God komen. Het Goddelijke is een Eenheid die het transcendente nog overstijgt en door ons niet direct herkend kan worden. Alles komt voort uit deze Eenheid en wenst hier ook naar terug te keren. Dit doel kan slechts behaald worden door middel van een ascetisch leven, de bestudering van de hemellichamen en contemplatie op een steeds abstracter niveau (Vrouwelijke filosofen, pagina's 56-62).

Afbeelding 18:
Filmposter *Agora*,
2009

Van Hypatia zijn geen originele werken bewaard gebleven. Deze zijn hoogstwaarschijnlijk allemaal verbrand tijdens de overname van de christenen, die tijdens hun toer de grote bibliotheek van Alexandrië in brand staken. Er zijn verschillende geschiedschrijvers die verhalen over dat Hypatia mee heeft gewerkt aan de uitvinding van het astrolabium; een instrument waarmee verschillende hoeken gemeten kunnen worden zonder ingewikkelde wiskundige berekeningen (Filosofie magazine, 2020).

Er is in 2009 ook een film gemaakt over haar leven: *Agora*. De film is geregisseerd door Alejandro Amenábar en is erg bruikbaar voor onze lessenserie, omdat het de plaats van een vrouwelijke filosoof erg goed weergeeft. Ook gaat de film erg in op Hypatia's leven, en is het bijna waarheidsgetrouw.

Een andere vrouw in de geschiedenis die zich bezighield met wetenschapsfilosofie was **Harriet Martineau** (1802-1876).

Martineau werd geboren in Norwich, in Engeland. Ze groeide op in een middenklasse-gezin, die een belangrijke rol speelde in de Unitarische gemeenschap (een groep van intellectuele vrijzinnige christenen, religieuze andersdenkenden en progressieve sociale hervormers.). Alle kinderen kregen een opleiding in het gezin: De oudere jongens gingen naar school, en onderwezen vervolgens de jongere kinderen. Vrouwen hadden nog geen toegang tot de universiteit, dus moest Martineau -naast het onderwijs van haar broers- ook zichzelf onderwijzen.

Toen ze ouder werd, deed ze twee jaar lang gymnasium en ging daarna naar de school van haar tante in Bristol, waar ze in aanraking kwam met de boeken van John Locke, David Hartley en Joseph Priestly.

Toen ze terugging naar huis legde ze zichzelf een strak studieprogramma op.

Toen haar oudere broer James het huis uitging om te gaan studeren, nam Martineau de huishoudelijke taken op zich en begon ze met schrijven.

Martineau ontwikkelde een nieuwe vorm van literatuur die tot doel had om de middenklasse zelfvertrouwen te geven en te onderwijzen; het was makkelijker begrijpbaar dan de werken waarmee zij was opgegroeid. Ze stelde dat de post-agrarische en geïndustrialiseerde tijd anders was dan ooit tevoren en dus vroeg om andere literatuur.

Nadat ze op reis was geweest door Amerika, publiceerde ze als 'eerste vrouwelijke socioloog' drie boeken die gingen over culturele maatstaven voor buitenlanders, en het laatste van de drie -*Society in America* (1837)- ging over de afschaffing van de slavernij in Amerika. Dit boek vormde de rode draad in haar carrière en zorgde ervoor dat ze als Amerika-deskundige bekend kwam te staan.

Hierna heeft Martineau nog vele filosofische en geschiedkundige werken geschreven, maar pas in haar latere jaren ontwikkelde zij haar wetenschapsfilosofie (Vrouwelijke filosofen, pag. 275-277, 2014).

Op haar twintigste geloofde Martineau dat ze geleid werd door God. Dat veranderde snel nadat ze steeds meer intellectuele kennis kreeg, en uiteindelijk verwierp ze een leven dat geleid wordt door

Afbeelding 19: Ets van Harriet Martineau, maker en datering onbekend

"de wil of geest van iemand anders, in plaats van onze eigen krachten." -Harriet Martineau, Illustrations of a political Economy, 1832.

In haar boek *Eastern life, present past* begint ze met het uitwerken van haar filosofie. In dit boek stelt ze dat georganiseerde religies zich evolutionair ontwikkelen en ontkent ze de superioriteit van de ene religie boven de andere. Hierna volgt een dialogisch boek, waarin ze met wetenschapper Henry Atkinson via brieven praat over het bedrog van religies, het probleem van de metafysica van de Eerste Oorzaak.

Na de uitbreng van deze boeken schrijft Martineau in 1855 haar laatste boek: *Autobiography*. Hierin werkt ze haar filosofie helemaal uit, en beschrijft ze hoe alle ideeën (dus ook theologische) geleid zouden moeten worden door een overtuiging van *"de waarde van wetenschap en haar wettige nakomeling, de filosofie."* Haar contact met Atkinson hielp haar om haar filosofische ideeën genuanceerder uit te werken. Hij inspireerde haar ook voor de overtuiging dat men alleen gelukkig kan worden als die de filosofie van Bacon opvolgen en op zoek gaan naar de waarheid, *"het grootste goed van de mens."*

De waarheid kan volgens Martineau vastgesteld worden door middel van wetenschap, omdat dit de enige en eeuwige basis van vrijheid zou zijn. Deze waarheid zou openbaar gemaakt moeten worden, en toegankelijk voor het algemeen belang.

"De belangrijkste voorwaarde voor elk menselijk welzijn is wetenschappelijke kennis van de menselijke natuur. We kunnen slechts door solide kennis van de mens werkelijk iets anders leren." -Harriet Martineau, Autobiography, 1855

Epistemologie

Een ander belangrijk onderwerp in de filosofie is de epistemologie, ofwel de kentheorie. Onder deze tak wordt onder andere de oorsprong van het verkrijgen van kennis onderzocht en wat de reikwijdte van kennis is. Filosofen die in het huidige onderwijs worden gekoppeld aan deze tak binnen de filosofie zijn bijvoorbeeld Plato en Aristoteles, maar ook Descartes, John Locke en David Hume, om er nog maar een paar op te noemen. Er zijn veel

verschillende stromingen onder de epistemologie ontstaan, waaronder het pragmatisme en het scepticisme.

Het onderzoek naar vrouwen die een bijdrage hebben geleverd aan de epistemologie was lastiger dan verwacht. Online waren weinig

Afbeelding 20: Hildegard van Bingen, datering en maker onbekend

vrouwen te vinden die vielen onder de epistemologie. Door behulp van boeken hebben wij toch een aantal interessante namen weten te vinden.

Een van die vrouwen is **Hildegard van Bingen** (1089-1179), die leefde tijdens de vroege middeleeuwen. Zij was een Duitse benedictijnse abdis en ook de eerste vertegenwoordigster van de Duitse middeleeuwse mystiek. Hildegard zou haar kennis verkrijgen door visioenen van God op te schrijven op tabletten. Ze schreef veel van haar visioenen op, die ook steeds vaker voorkwamen na haar 43e levensjaar. Ook heeft ze veel werken

uitgebracht. Een van haar eerste grote werken heette *Scivias*, Vertaald: *Ken de wegen van de heer* (1152).

Ze gaat uit van een organische samenhang tussen de mens en het heelal; deze zijn volgens haar hetzelfde. Deze eenheid zit ook binnen de mens: het lichaam en de ziel zijn volgens haar ook hetzelfde. Als er bijvoorbeeld schommelingen zijn in de gemoedstoestand koppelt Hildegard dit aan bewegingen in de kosmos.

'De mens draagt de hemel en de aarde en de hele schepping in zich. In hem is alles al aanwezig.'- Hildegard van Bingen, *Scivias*, 1152

Een term die vaak in haar werk terugkomt is de term 'viriditas'. Dit betekent 'groenheid' en is een metafoor voor alles wat leven heeft en leven geeft, het is de energie, vitaliteit en vruchtbaarheid. Het komt ook in overal om ons heen terug.

Een mannelijke filosoof die op de middelbare school veel behandeld wordt is Spinoza, die eenzelfde soort denkwijze had. Volgens hem zat God overal in de natuur om ons heen en waren wij zelf ook een vorm van God. Dit komt overeen met de samenhang tussen de

kosmos en de mens. Spinoza leefde wel veel later, namelijk in 1600. Wellicht heeft hij zijn filosofie wel gebaseerd op deze vrouw! Behalve haar reuze interessante kijk op de wereld en de kijk op het verkrijgen van kennis, is zij de eerste christelijke denker die positief naar vrouwen kijkt. Ze schreef ook over onderwerpen als menstruatie en de menopauze, wat voor die tijd iets heel nieuws was. Ook spreekt ze over seksualiteit, op een objectieve manier. (*Filosofie.nl*, 'Hildegard von Bingen')

Afbeelding 21: Portret van Marguerite Porete, geschilderd door Antonello da Messina (1430-1479), datering onbekend

Een andere filosofe uit de middeleeuwen is **Marguerite Porete** (1250-1310). Ze is schrijver van het boek *De spiegel der eenvoudige zielen* (Jaar van uitgifte onbekend).

In de tijd waarin Porete leefde waren er vele religieuze conflicten en vele mystici waren niet gewild binnen de kerken. Porete was zelf ook mysticus, en bevond zich in een ongelukkige positie.

Het boek is een soort praktische handleiding die gaat over de ontwikkeling van de ziel en de zoektocht naar God. Het is geschreven als een soort dialoog tussen Liefde, Rede en Ziel. De ziel moet door zeven verschillende fases en de laatste stap

in de ontwikkeling gaat over 'verniet'. Ze wijst de vrije wil aan als de essentie van het menselijke zelf. Deze vrije wil is aan de mens gegeven door God, en het doel is dan ook weer om je totaal over te geven aan God, om deze vrije wil terug te geven. Dit is volgens Porete de vernietiging van de ziel.

Porete beschrijft een vereniging met het Goddelijke en het menselijke. Alleen zijn er bepaalde opvattingen die niet te ervaren zijn voor mensen, denk bijvoorbeeld aan de 'onvoorwaardelijkheid' van Gods liefde. Dit is niet uit te drukken als mens, en hier ontstaat ook het volgende dilemma en kritiekpunt: hoe kan Porete hier dan wel over schrijven?

Het boek is veroordeeld door de bisschop van Kamerijk, Guy de Colmieu. Het is op de markt van Valenciennes in het openbaar verbrand, en helaas is Porete zelf ook op de brandstapel gezet na veroordeling van ketterij.

Hoewel dit dus niet zozeer gaat over een bepaalde kentheorie zoals we die kennen van Descartes of Plato, is het wel een kentheorie op basis van hoe we de geest kunnen leren kennen (*'Vrouwelijke filosofen', pagina's 108-111*).

Naast deze twee christelijke filosofen is er ook nog de '**feministische epistemologie**'. Binnen deze zijtak wordt benadrukt hoe ethische en politieke moralen belangrijk zijn voor ons begrip van kennis en hoe wij kennis rechtvaardigen. Volgens aanhangers benadelen die moralen namelijk vrouwen. De kern van de feministische epistemologie is dat kennis bepaalde perspectieven van theorieën reflecteren. In een samenleving als de onze zijn mannen vaker in de positie om deze theorieën op te stellen en is de kennis op deze manier dus een reflectie van hun perspectieven (Wikipedia, 2021). Binnen deze tak kijkt men naar hoe gender een rol speelt in wetende subjecten. Er zijn drie invalshoeken die hier op een andere manier naar kijken:

1. De standpunttheorie. Volgens deze theorie is de epistemologie vooral beïnvloedt door bepaalde sociale posities die bevoorrecht zijn.
2. Het postmoderne feminisme. Volgens deze theorie vergroot de instabiliteit van men die zoekt naar sociale identiteit en dus wordt automatisch ook de instabiliteit in de representatie van deze mensen vergroot.
3. Het feministisch empirisme. Dit focust juist op het zoeken naar bewijs van het feminisme door waarnemingen.
(Wikipedia, 2021)

Miranda Fricker (1966-heden) is een feministisch epistemoloog. Zij heeft de term "epistemic injustice" opgegooid. Deze term houdt in dat er onrecht is ten opzichte van kennis. Dit wordt bijvoorbeeld gedaan door buitensluiting of het sussen van -vanuit het feministisch perspectief- vrouwen. Er zijn twee verschillende soorten onrecht: *testimonial injustice* en *hermeneutical injustice*.

Testimonial injustice is onrecht wat te maken heeft met het vertrouwen op iemands woord. Dit komt vaak voor door het

Afbeelding 22: Miranda Fricker in 2016, fotograaf onbekend

negeren van iemand op basis van het geslacht of gender representatie, etniciteit, seksualiteit of over het algemeen dus ongelooft op basis van iemands identiteit. Denk bijvoorbeeld aan mannen die vrouwen minder serieus nemen puur omdat het vrouwen zijn, of mensen die anderen hun overtuigingen niet serieus nemen omdat ze niet wit zijn.

Hermeneutical injustice is onrecht gebaseerd op hoe mensen hun leven interpreteren. Aangezien dit moeilijk uit te leggen is, wordt er een voorbeeld gebruikt: stel je voor dat een vrouw seksuele intimidatie ervaart in 1960, voordat de term 'seksuele intimidatie' überhaupt bedacht was. Waarschijnlijk vindt ze het lastig om haar ervaring uit te leggen, wat komt door de (gedeeltelijke) uitsluiting van de vrouw van de Nederlandse taal. Stel dat hetzelfde gebeurt in 1980. De vrouw kan het waarschijnlijk hunkelig uitleggen, door de weinige informatie over de term. Dit komt door de (gedeeltelijke) uitsluiting van de vrouw uit de journalistiek en nieuws.

Fricker stelt dus dat de levens van sommige vrouwen lastiger voor hen zijn uit te leggen omdat vrouwen niet volledig gerepresenteerd worden in de wereld. Ze weten niet hoe ze zichzelf moeten begrijpen. Hermeneutical injustice ontstaat dus wanneer iemands ervaringen niet goed door zichzelf of anderen begrepen worden, omdat de ervaringen niet in de concepten passen die ze kennen. Deze concepten zijn niet bekend omdat, historisch gezien, groepen altijd zijn uitgesloten van activiteiten die deze concepten ontwikkelen (*Wikipedia, 2021*).

Logica

Logica is de redeneerkunst die zich bezighoudt met de formele regels van het redeneren. Een bekende logicus is bijvoorbeeld de mannelijke filosoof Francis Bacon (1561-1626).

De vrouw die veruit de meeste invloed heeft gehad op de logica is **Josina Carolina van Lynden** (1715-1791). In 1770 publiceerde deze Nederlandse vrouw het eerste (en tot op heden enige) logische werk dat gedrukt werd door een vrouw. Van Lynden trouwde in 1742 met Adriaan Buurt, die haar inspireerde op intellectueel niveau, en heeft haar geholpen met het publiceren van haar boek. Andersom hielp zij hem met zijn theologische activiteiten. Van Josina Carolina van Lynden zijn geen portretten of afbeeldingen teruggevonden.

De logica of rekenkunde is een bijzonder strak opgebouwd boek, dat bestaat uit 339 parafen en stellingen. Volgens de eerste stelling is de logica "de leer van het ware en het goede, afgeleid van de Rede."

Hierna volgen 328 stellingen die ingedeeld zijn in twee soorten logica: beschouwende logica (theoretisch) en beoefende logica (praktisch). In het eerste deel komen alle klassieke onderwerpen van de logica voor, zoals definities, redeneringen, het gebruik van woorden, et cetera. In het tweede deel neigt Van Lynden meer naar een epistemologische aanpak: ze verdiept zich in de wijze waarop ware kennis verkregen kan worden door middel van mediteren, lezen en discussiëren.

Afbeelding 23: Josina van Lynden's boek *Logica of Redenkunde*, 1770

"Iedereen die stilstaat bij de beschrijving van de rekenkunde begrijpt hoe gewichtig de waarheid is, en zal erkennen dat deze de grootste nuttigheid bevat. Op het moment dat er van God gesproken wordt op een redelijke wijze, zal er over hem gesproken worden als redelijke melk: wij worden aangezet om om ons als redelijke schepsels tot onderzoek van dat geleerde woord en de Godsdienst te wijden. Ja, als men is onderwezen in de kunst van de rekenkunde, zal die ontdekken dat dit heel nuttig is, in welke wetenschap hij dit ook benutten wil."

-Josina van Lynden, Logica en Redenkunde, 1770

Volgens Van Lynden is de logica het instrument om tot ware instincten te komen. De logica die ze gebruikt hangt nauw samen met de Bijbel en het Christelijk geloof, aangezien het volgens haar een instrument is om bij de ware kennis omtrent God te komen. Daarom verwerpt zij ook het materialisme, dat in die tijd door De La Mettrie de wereld in was geholpen:

"Het geloven dat de mens slechts een complexe machine is, dat De La Mettrie ons probeert te laten geloven, past geen enkele filosoof." *-Josina van Lynden, Logica en Redenkunde, 1770*

Volgens Van Lynden kan de mens onmogelijk alle ideeën uit de zintuiglijke ervaring afleiden. De kenmerkende 'oneindigheid van God' kan immers niet slechts op empirisch niveau plaatsvinden, dus moeten wij wel aangeboren ideeën hebben.

De logica fungeert voor Van Lynden als een soort dienstmaagd van de theologie: ze wil het gebruiken om dichterbij God te komen. Zelf vond Van Lynden haar prestatie als eerste vrouw die een ethisch boek uitbracht niet zo spectaculair als de rest van de wereld. Dit valt te lezen in het reisdagboek van de zweedse geleerde J. Börhnstähl, die op zijn reis langsging bij het opmerkelijke echtpaar. Hij geeft Van Lynden een compliment over haar prestatie, waarop zij reageert met:

"Er is maar één waarheid, of die nou door een man of door vrouw wordt uitgesproken." -Josina van Lynden, Reize door Europa en het Oosten, 1783

Dat zij als vrouw andere wetten dan mannen zou uitschrijven, was volgens haar -en volgens de logica- onmogelijk (Vrouwelijk filosofen, pag. 232-238, 2014).

Metafysica

Als we het woord metafysica ontleden in het oudgrieks zien we dat meta (μετα) 'na' of 'voorbij' betekent, en fysica (φυσικ) de empirisch waarneembare werkelijkheid omvat. Metafysica betekent dan dus voorbij aan de werkelijkheid, en in de filosofie gaat de metafysica dus ook om het onderzoeken naar hoe de werkelijkheid nou 'echt' in elkaar zit, als we niet alleen kijken naar wat we kunnen waarnemen. Wat gaat daar nog verder ten grondslag aan? Logisch positivisten als bijvoorbeeld de Wiener Kreis, verwerpen deze tak binnen de filosofie in het geheel. Volgens hen is dit namelijk niet meer logisch doordat het buiten de empirisch waarneembare ervaring reikt. De Wiener Kreis stelt dat we alleen kennis kunnen verkrijgen vanuit de ervaring en de empirie, een tak als Metafysica, wat buiten de empirie reikt, is dus een tak waar ze niet over mee discussiëren.

In de metafysica zijn ook feministische theorieën die zich afvragen of ons begrip van de wereld misschien samenhangt met de eeuwenlange patriarchaat waar wij als mensen in leven (plato.stanford.edu). Een belangrijke vraag die feministen binnen de metafysica stellen is: "Hebben metafysische 'claims' die gaan over wat er is, en hoe het er is, seksisme ondersteund, en zo ja, hoe?"

Een bekende filosofe die ook deel heeft uitgemaakt van de feministen in de metafysica is **Simone de Beauvoir** (1908-1986). In haar boek *De tweede sekse*, uit 1949, doet ze de volgende uitspraak: "On ne naît pas femme: on le devient", wat in het Nederlands "Iemand wordt niet geboren als vrouw, maar wordt een vrouw gemaakt" betekent. Ook schrijft ze vaak over hoe de man wordt gezien als de 'absolute' en de vrouw als de 'ander', wat impliceert dat sekse een sociaal construct is wat de gender man en vrouw als twee tegenpolen ziet. Nu kun je misschien denken dat gender niet past in het nadenken over wat de werkelijkheid ten diepste is, maar door gender los te koppelen van iets wat 'gewoon zo is' en mogelijk te koppelen aan een construct wat de mensheid zelf gemaakt heeft, zijn we toch aan het nadenken over wat gender ten diepste is. Een hele metafysische vraag, dus.

Afbeelding 24: Simone de Beauvoir in 1961, fotograaf onbekend

Charlotte Witt (1951- heden) gaat hierop verder. Zij heeft een boek geschreven dat gaat over de metafysica in gender en sluit aan op dat van De Beauvoir. In haar boek *The metaphysics of gender* (2010), sluit Witt zich aan bij het *gender essentialisme*, wat inhoudt dat gender zorgt voor de verdeling van alle sociale rollen in de samenleving. Dit maakt gender dan ook een fundamenteel gedeelte van de menselijke identiteit en andere kenmerken minder belangrijk. Feminisme moet volgens haar zorgen

Afbeelding 25: Charlotte Witt in 2017, gefotografeerd door Skye Cleary

voor een andere betekenis van de verschillende genders zodat vrouwen er niet langer door onderdrukt worden.

Een andere belangrijke filosoof die aanhaakt op de feministische theorie in de metafysica is **Judith Butler** (1956- heden), een filosofe die wij in onze lesstof op school ook behandeld hebben.

Judith Butler haakt in op de gender-kwestie, maar zet zichzelf prominent af tegen het 'traditionele' denken, doelend op de metafysica. Butler praat in haar boek over '*metaphysics of substance*'. Met 'substance' bedoelt Butler het begrip die mensen hebben van henzelf in de maatschappij en dat ze ook weer zichzelf kunnen plaatsen in verschillende tijdsperiodes en situaties. Het lijkt heel erg op het menselijk bewustzijn, wat het volgens Butler overigens niet is. Dit begrip ontstaat volgens Butler door de omgeving en samenleving, en vormen mensen met behulp daarvan een identiteit. Taal, gebaar en teken creëert deze sociale werkelijkheid. De taal structureert ook meestal stereotypes en versterkt zo vooroordelen. Wij als samenleving zouden ook bijvoorbeeld de betekenis van iets weer kunnen veranderen omdat de taal een constructie van ons is. (*Filosofie.nl*, '*Judith Butler*')

Afbeelding 26: Judith butler in 2016, fotograaf onbekend

Rationalisme

Het rationalisme is een manier om de wereld waar te nemen.

Rationalisten gaan ervan uit dat de bron van alle kennis en waarneming de ratio, oftewel het brein is. De bekendste rationalist is Plato, waar de empirist Aristoteles zich later tegen afzette.

Een sterke vrouw die zich in de geschiedenis geplaatst heeft als de 'Koning van Zweden', is **Christina van Zweden** (1626-1689). Deze vrouw was de dochter van de koning en koningin van Zweden, en een logisch gevolg was dus dat zij hen opvolgde toen ze oud genoeg was. Christine werd opgevoed als een machiavelliaanse prins, en

leerde over buitenlandse politiek en oorlogvoering, krijgskunst en jacht. Zij droeg tijdens haar leven vooral mannenkleding en wilde ook als man gezien worden. Ook werd ze gezien als wonderkind, omdat ze zeven talen sprak en besteedde tijdens haar vrije tijd veel tijd aan het leren van verschillende filosofische, theologische en

Afbeelding 27: 'Meisjeskoning' Christina van Zweden, geschilderd door Sébastien Bourdon, 1653

wetenschappelijke onderwerpen. Ze ontwikkelde een aversie tegen het hofleven, omdat ze vond dat die haar intellectuele opleiding in de weg stond. Slechts één vrouw aan het hof kreeg genade van de koningin: haar hofdame. De twee werden -naar verluidt- geliefden. Nadat ze haar taken als koningin niet meer kon combineren met haar intellectuele en filosofische bevindingen, deed ze op 26-jarige leeftijd afstand van de troon. Dit schokte het hele land.

Christina overleed in 1689, en tegen haar wil in werd haar lichaam met een optocht door de stad, en als eerste vrouw werd ze begraven in de Sint-Pietersbasiliek.

Christina's hoofdwerk was een heel oeuvre aan leefregels voor een

deugdelijk mens, waarin er meer dan 500 regels. Een paar van de regels luiden als volgt:

"Men zou de gehele mensheid als zijn familie moeten zien en het gehele universum als zijn land" -regel 489

"Het orakel dat sprak over de doden, moet het over boeken gehad hebben" -regel 157

In regel 489 klinkt duidelijk haar machiavelliaanse visie op het vorst-zijn door, terwijl ze in regel 157 refereert naar haar honger naar kennis: De boeken zijn geschreven door mensen die nu overleden zijn.

Tijdens haar leven heeft Christina meerdere correspondenties gehad met grote filosofen uit haar tijd, die ze dankzij haar koninklijke afkomst makkelijk kon bereiken. Ze ging vooral om met humanisten

uit Italië, Frankrijk en Nederland. Hier ontmoette ze ook Descartes, wiens rationalisme (*Ik denk, dus ik ben*) ze omarmde en eigen maakte. In haar briefwisselingen met Descartes sneed zij veel punten aan waar hun meningen nogal over uiteen liepen: Christina benadrukte het belang van de rede en de deugd in de liefde, die volgens haar belangrijke factoren waren voor het streven naar verzoening en tolerantie.

De cartesische scheiding van lichaam en geest is voor Christina cruciaal geweest: op die manier kon zij tegenover de wereld verklaren dat zij wel degelijk een rationeel en denkend mens was, in tegenstelling tot haar vrouwenlichaam. Haar lichaam belette haar om een dergelijke status te hebben in de maatschappij, en hier reageerde zij op door te zeggen:

"De geest heeft geen geslacht"

Via deze rationalisering verklaarde zij haar status als 'meisjeskoning' tegenover de filosofische en hogere kringen.

Christina heeft tijdens haar tijd als koningin een heleboel bibliotheken, musea en onderwijsinstututen opgezet. Door haar toedoen groeide Stockholm uit tot 'Het Athene van het Noorden'. (Vrouwelijke filosofen, pag. 209-215)

Een andere beroemde rationalist is de Russische **Ayn Rand**

(1905-1982). Rand werd geboren op 2 februari 1905 in Rusland, met de naam Alissa Rosenbaum. Toen in 1917 de apotheek van haar ouders onteigend werd door de bolsjewieken, vluchtte haar

Afbeelding 28: Ayn Rand in 1962, fotograaf onbekend

gezin naar de Krim. Hier zette Rand haar studie voort, want toen wist ze al dat ze schrijfster wilde worden. Op de universiteit koos zij als hoofdvak geschiedenis "*Om kennis te nemen van de feitelijke gebeurtenissen uit het verleden.*" en als bijvak filosofie "*Om tot een objectieve definitie te komen van de waarden die voor mij van primair belang zijn.*"

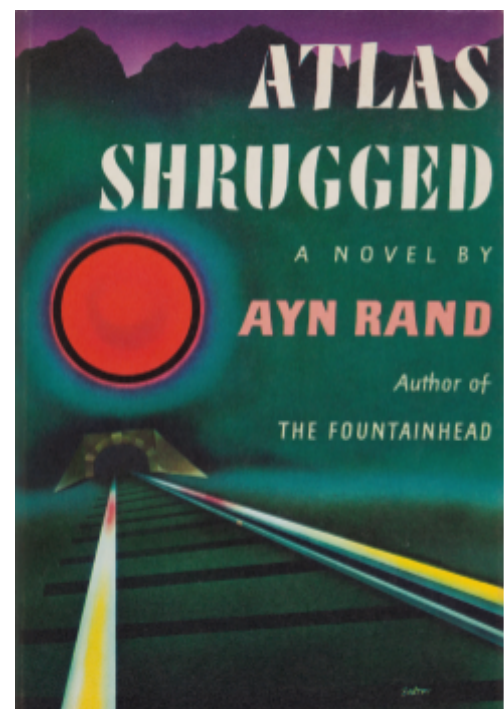
Tijdens de studiekeperiode van Rand werd de marxistische visie op de maatschappij steeds sterker, en begonnen de zogenaamde 'zuiveringen': Als je niet kon aantonen dat je van proletarische afkomst was, werd je gezien als 'sociaal ongewenst element' en vaak verbannen.

In het najaar van 1925 kreeg Larissa een paspoort en vluchtte ze naar de Verenigde Staten, waar ze ook de naam Ayn Rand aannam. In haar eerste roman *We the living* (1936) laat Rand haar Russische verleden achter zich en beschrijft de invloed die de Russische Revolutie heeft op drie jonge mensen in het land. In haar volgende roman blijft het thema 'een eigen leven leiden en opkomen voor je eigen rechten' terug: In *Anthem* (1938) beschrijft ze een wereld waar het woord *ik* verloren is gegaan, en men zich slechts identificeert met combinaties als bijvoorbeeld Collective 0-0009 of Equality 7-2521. Rand vindt individuele vrijheid heel erg belangrijk, en verwerpt daarom ook het communisme.

In haar filosofische roman *Atlas shrugged* (1952) ontwikkelt Rand een systematische, rationele levensfilosofie. Dit noemt zij het Objectivisme, waarin zij haar ideeën over 'de ideale mens' en 'de ideale samenleving' uiteenzet.

Het Objectivisme wordt gevormd door vijf pijlers die elkaar over en weer opvolgen en voorgaan: metafysica, epistemologie, ethiek, politiek en esthetica. Metafysica is volgens Rand de eerste filosofie, omdat het gaat over 'het zijnde als zijnde'. De realiteit is en gaat aan ons bewustzijn vooraf. Dit vormt -samen met epistemologie- de theoretische basis voor het Objectivisme, en deze basis komt in de samenleving tot uitdrukking in de ethiek, de politiek en de esthetica. Ze ziet deze drie laatste ook wel als de praktische pijlers.

Rand vindt egoïsme een deugd. Dit komt overal in haar filosofie terug, en is de fundering daarvan. 'Egoïsme als deugd' betekent niet dat Rand alles dat men doet vanuit eigenbelang goed vindt, maar het specifieke eigenbelang waar Rand op doelt is meer zoiets als 'Het leven' als de ultieme waarde. Wij zouden al onze activiteiten moeten richten op 'de continuering van ons feitelijke eigen leven, de vervolmaking van ons karakter en het ontplooiën van onze talenten in het bijzonder.' Om dit te kunnen hebben we het samenleven met andere mensen nodig, en hierdoor hebben we een objectieve

Afbeelding 29: *Atlas shrugged*, geschreven door Ayn Rand, 1957

moraal nodig die ons handelen kan sturen. Door dit 'goede egoïsme' van Rand is het een logisch gevolg dat zij het altruïsme afwijst. Het altruïsme is een manier van leven waar het gaat om gezindheid en het belang van de ander centraal staat. Rand ziet dit altruïsme niet als een synoniem van goedheid en goede wil of respect voor andermans rechten, maar ziet deze eigenschappen juist ontstaan uit een correcte persoonlijke houding (*Vrouwelijke filosofen, pagina's 388-389, 2014*).

Iemand die een rechtvaardige houding nastreeft, zal ook moeite moeten stoppen in rechtvaardig handelen.

"Iemand die slechts leeft om anderen van dienst te zijn, is een slaaf. Fysieke slavernij is weerzinwekkend maar geestelijke slavernij des te meer. Wie zichzelf onder het mom van naastenliefde tot slaaf maakt, doet niet alleen de menselijke waardigheid teniet, maar ook het begrip 'liefde'. Dit is de essentie van het altruïsme." - Ayn Rand, For the new intellectual, 1961

In dit fragment uit Rand's boek *For the new intellectual* (1961) beschrijft Rand hoe het altruïsme een irrationele vorm van leven vindt, hoe die ons opsluit in onszelf, en onze waardigheid als mens teniet doet. Dit is de basis van heel Rand's filosofie.

Deelvraag 3

Hoe behandelen we efficiënt meer vrouwelijke filosofen tijdens de lessen?

Voor het beantwoorden van deze deelvraag zullen we onszelf eerst een paar andere vragen moeten stellen. Deze vragen zijn de volgende: "Op wat voor manier kunnen we onze ideeën door laten stromen in het algemeen voortgezet onderwijs?", "Hoe maken we dit aantrekkelijk voor leerlingen?" en "Hoe doen we dit effectief?". We zullen dit hoofdstuk opdelen in deze drie paragrafen, om wat orde te scheppen in de chaos.

3.1 Op wat voor manier kunnen we onze plannen laten doorstromen in het onderwijs?

Dit doen we door zelf een lessenserie op te zetten met de informatie die wij verkregen hebben via ons pws. Hiervoor gaan we kijken naar hoe we de lessen zo leuk en educatief mogelijk gemaakt worden.

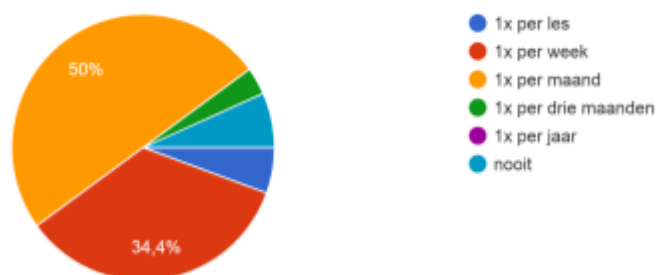
Met ons lesplan is er een mogelijkheid dat we het begin van een belangrijke conversatie zijn. Het is een noodzaak voor onze huidige maatschappij om het onderwijs zo inclusief mogelijk te maken. Door het onderwijzen van de onderdrukte vrouwelijke denkers zal er onder de jongeren een breder begrip ontstaan van diversiteit. Als we een goede reactie ontvangen wordt er misschien een deur geopend naar meer lessen die vrouwen betrekken in de lesstof.

Als we op de OSG een succesvol lesplan kunnen uitvoeren met nodig onderzoek naar hoe dit ook het meest aantrekkelijk is voor leerlingen, kunnen we zelfs een poging doen het te delen met andere middelbare scholen. We hopen dat onder de filosofie leraren het misschien zelfs een gesprek of discussie start waaruit meer eigen lesplannen volgen met weer andere informatie en perspectieven. Zo hopen we op lange termijn de jongeren een beter overzicht te geven van de vrouwelijke invloeden in de geschiedenis van de (westerse) filosofie.

3.2 Hoe maken we het lesplan aantrekkelijk voor leerlingen?

Uit de enquête die is ingevuld door tweedeklassers op de OSG-West Friesland, blijkt dat veel leerlingen een voorkeur hebben voor les via video of het werk van de filosofe zelf. Ook is er in de open vraag of leerlingen zelf nog ideeën hadden over een leuke invulling van een les het antwoord “discussies” en “gesprekken” vaak voorgekomen. Hieronder vallen de grafieken van de antwoorden te zien. In het lessenplan in het volgende kopje gaan we dieper in op hoe we de lessenserie vorm gaan geven naar aanleiding van deze antwoorden. Hieronder bij bron 3 valt ook te zien dat veel van de tweedeklassers het liefst eens per maand les zouden willen hebben over vrouwelijke filosofen (Oranje, 50%). Ook wil een relatief groot percentage (Rood, 34,4%) eens per week les over vrouwelijke filosofen.

Hoe vaak zou je specifiek les willen hebben over vrouwelijke filosofen?
90 antwoorden

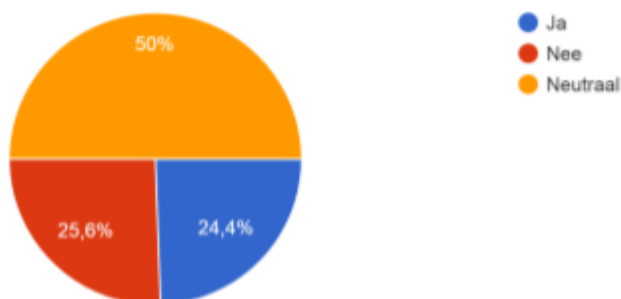

Bron 3: De antwoorden op de vraag *Hoe vaak zou je specifiek les willen hebben over vrouwelijke filosofen?* uit onze enquête aan tweedeklassers van de OSG West-Friesland

De helft van de leerlingen staat neutraal in de vraag of ze les willen krijgen vanuit het werk van een filosofe (Oranje, 50%), de voors en tegens zijn vrijwel gelijk verdeeld (Zie bron 4).

Zou je het leuk en interessant vinden om via het zelfgeschreven werk van de filosoof les te krijgen over vrouwelijke filosofen?

90 antwoorden

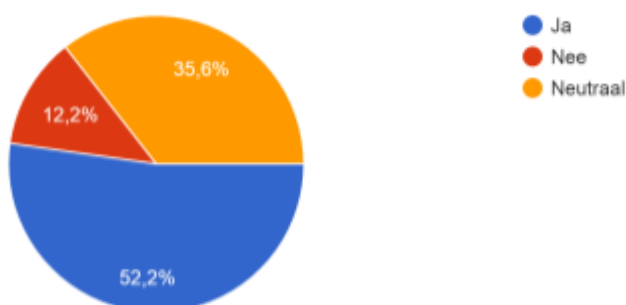

Bron 4: De antwoorden op de vraag *Zou je het leuk en interessant vinden om via het zelfgeschreven werk van de filosoof les te krijgen over vrouwelijke filosofen?* uit onze enquête aan tweedeklassers van de OSG West-Friesland.

Een groot gedeelte van de leerlingen ziet het zitten om via een film les te krijgen over vrouwelijke filosofen. Dit past bij de onderbouw van de middelbare school, omdat er steeds meer les wordt gegeven via media en computer. Dit zorgt natuurlijk voor minder werk voor de leraren, maar misschien is het dan wel een idee om bij de film een opdracht te verzinnen. Het percentage dat interesse heeft in les via media bedraagt meer dan de helft, namelijk 52,2%. Dat valt af te lezen in bron 5, hieronder.

Zou je het leuk en interessant vinden om een film te kijken over vrouwelijke filosofen?

90 antwoorden

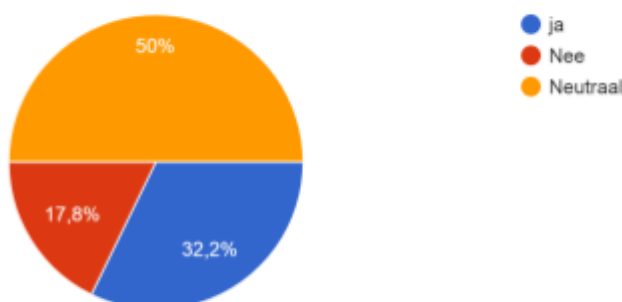

Bron 5: Antwoorden op de vraag *Zou je het leuk en interessant vinden om een film te kijken over vrouwelijke filosofen?* uit onze enquête aan tweedeklassers van de OSG West-Friesland.

Ook de powerpoint is een gewilde optie, oftewel een presentatie (wellicht voor leerlingen door leerlingen) over vrouwelijke filosofen. De presentatielessen die wij zelf hebben ontworpen kunt u terugvinden onder het kopje *De lessenserie/resultaten* hierna. De helft van de leerlingen staat neutraal in het geven van een presentatie, en 32,2% ziet dit wel zitten. In verhouding tot de andere opties die gegeven zijn, staat deze op nummer 2.

Zou je het leuk en interessant vinden om via een powerpoint les te krijgen over vrouwelijke filosofen?

90 antwoorden

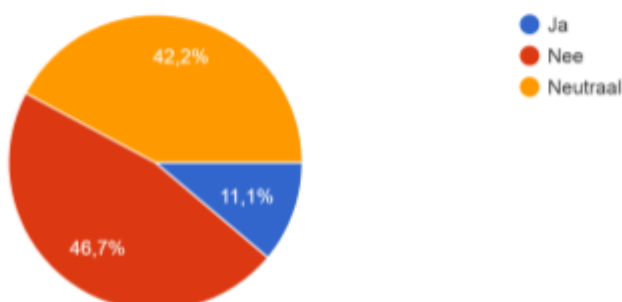

Bron 6: Antwoorden op de vraag *Zou je het leuk vinden om via een powerpoint les te krijgen over vrouwelijke filosofen?* uit onze enquête aan tweedeklassers op de OSG West-Friesland.

Minder populair is het lesboek. Tweedeklassers vinden een lesboek vaak saai en dit is dan ook de minst hoog geëindigde optie uit de enquête, met bijna de helft die *nee* heeft ingevuld.

Zou je het leuk en interessant vinden om via een lesboek les te krijgen over vrouwelijke filosofen?

90 antwoorden

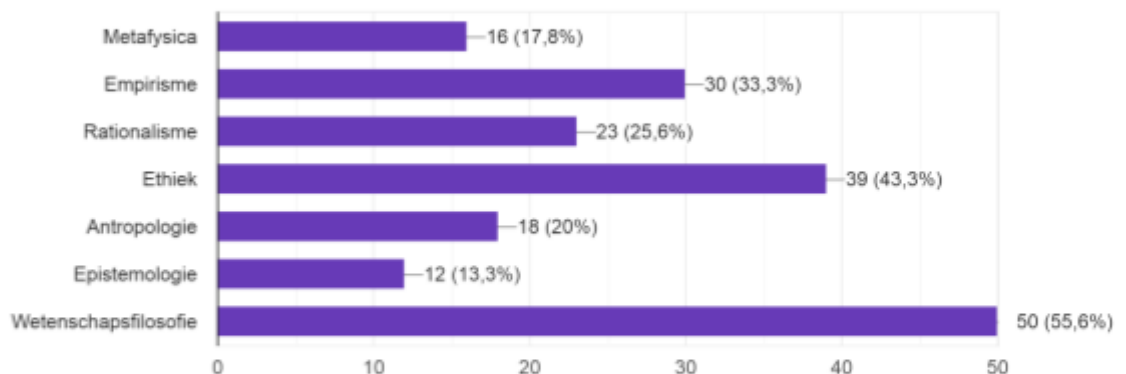

Bron 7: Antwoorden op de vraag *Zou je het leuk en interessant vinden om via een lesboek les te krijgen over vrouwelijke filosofen?* uit onze enquête aan tweedeklassers van de OSG West-Friesland.

De antwoorden op de vraag *Bij welk van deze onderwerpen zou je geïnteresseerd zijn in het behandelen van een of meerdere vrouwelijke filosofen?* lopen erg uiteen. Dit komt goed uit, omdat wij elk van deze onderwerpen willen behandelen in ons lesprogramma.

Bij welk van deze onderwerpen zou je geïnteresseerd zijn in het behandelen van een (of meerdere) vrouwelijke filosoof?

90 antwoorden

Bron 8: Antwoorden op de vraag *Bij welk van deze onderwerpen zou je geïnteresseerd zijn in het behandelen van een (of meerdere) vrouwelijke filosoof?* uit onze enquête aan tweedeklassers van de OSG West-Friesland.

We kunnen bij deze deelvraag dus concluderen dat we de lessen leuk en interessant kunnen maken door middel van presentaties en video's, en een paar werken van de filosofe zelf. Hiervoor zullen wij de makkelijkere werken uitkiezen, maar wel degene waar de leerlingen zelf iets van opsteken.

3.3 Hoe stellen wij een effectief lesplan op?

In het boek *Lesgeven en zelfstandig leren (2007)*, geschreven door Titus Geerligs en Tjipke van der Veen, wordt in hoofdstuk 9 een aantal leermiddelen behandeld. In het boek wordt de volgende definitie gegeven van leermiddelen: "Leermiddelen zijn door leerkracht en/of leerling gebruikt informatiedragers om leerprocessen, die zich zowel bij het lesgeven als het zelfstandig leren voltrekken, te bevorderen." Er worden in het boek een aantal voorbeelden genoemd die weer vallen onder drie verschillende categorieën, namelijk visueel, auditief en audiovisueel.

In onze enquête komen er een aantal leermiddelen uit die ook onderverdeeld kunnen worden onder deze drie categorieën: de video en presentatie kan worden ingedeeld onder audiovisueel en het behandelen of lezen van werken van de filosofen zelf kan worden ingedeeld bij visueel. Wat je jezelf als leerkracht, of in ons geval als lesplanners, moet afvragen is hoe het leermiddel bijdraagt aan de stof die wij de leerlingen willen aanleren. De video zou bijvoorbeeld bij leerlingen de motivatie groter kunnen maken. Over het algemeen wekt het laten zien van iets anders dan in het klaslokaal zelf een grote interesse op. Doordat dan de motivatie hoger ligt onder de leerlingen zou het in combinatie met een presentatie, als voorbeeld, langer vol te houden zijn onder de leerlingen. In klassen merk je namelijk snel dat als een leraar zelf het gehele lesuur aan het woord is dat de concentratie en motivatie minder hoog zijn dan bij het afwisselen tussen videofragmenten en uitleg, in dit geval.

Afbeelding 30: *Lesgeven en zelfstandig leren*, Geschreven door T. Van Der Veen, 2007

Ook is een belangrijke vraag hoeveel toevoeging de leermethoden hebben bij een bepaald doel. Wij kunnen namelijk natuurlijk de wens van de leerlingen vervullen, maar het moet wel overeenkomen met onze verwachtingen over de gemiddelde beheersing van de stof na de lessen.

In het boek *Leren in vijf dimensies* (2014) wordt omschreven dat het belangrijk is om de leerlingen te onderwijzen in twee soorten kennis: vaardigheden (procedurele kennis) en inhoudelijke kennis. Dit valt in lessen te beoefenen door bij elke inhoudelijke kennis ook een opdracht te geven: hiermee bouwen zij hun vaardigheden op, en leren ze die te combineren met wat ze inhoudelijk geleerd hebben.

Binnen de inhoudelijke kennis onderscheiden zij ook weer twee soorten: denken en doen. Deze twee gaan altijd samen: om iets te doen, moet je immers denken, en denken zonder doen kan zorgen voor 'betekenisloze kennis'.

Vaardigheden zijn "motorische of mentale handelingen die volgens een bepaalde procedure of stappenplan verlopen." Ook hierbinnen zijn

verschillende niveaus te onderscheiden: vakvaardigheden, algemene leervaardigheden en sociale vaardigheden.

Onder vakvaardigheden scharen zij vaardigheden die eigen zijn van een bepaald vak, zoals een som oplossen bij wiskunde. Bij filosofie, de kern van ons profielwerkstuk, is dat kritisch en out of the box denken. Hier zullen wij ons dan ook op focussen tijdens het maken van onze lessen.

Afbeelding 29: *Leren in vijf dimensies*, geschreven door R. Marzano en W. Miedema, 2014

Algemene leervaardigheden zijn vaardigheden die voor alle vakken belangrijk zijn, zoals goed kunnen schrijven, plannen en evalueren. Door bij sommige van onze lessen een schrijfoopdracht te geven, zullen we ons hierop focussen. Zo hebben onze lessen niet alleen nut voor het vak filosofie, maar ook voor vakken als geschiedenis en Nederlands.

Sociale vaardigheden zijn nuttig bij samenwerkingsopdrachten. En hoe leer je nou beter samen te werken dan door het ook daadwerkelijk te doen? Door samen te werken leren leerlingen de lesstof onder woorden te brengen, en -door de inbreng van anderen- dingen op een hele andere manier te bekijken dan ze in de eerste instantie hadden bedacht. Ook is het goed omdat je leert op te komen voor jezelf en je eigen mening te laten tellen voor anderen, maar je leert ook luisteren en juist empathie op te bouwen voor de mening van de

ander. Super nuttig voor later, omdat de leerlingen dan terecht zullen komen in een wereld vol met meningen, waar ze toch hun eigen plekje in zullen moeten vinden. Om dit te stimuleren zullen we in onze lessen ook af en toe een samenwerkingsopdracht doen, met tweetallen of meer. Ook zullen we discussies in de klas motiveren, wat de leerlingen leert om echt te luisteren voordat ze reageren op een ander.

In dit boek wordt ook omschreven hoe we het best inhoudelijke kennis aan kunnen leren. Hiervoor deel je het op in drie fasen: opbouwen van begrippen en principes, organiseren van de kennis, en als laatste het onthouden.

Er is hier wel weer een verschil tussen denken en doen: bij denken ligt de nadruk meer op de eerste fase; het opbouwen van kennis. Bij

doen ligt de nadruk meer op de derde fase: het onthouden en toepassen van deze kennis (*Leren in vijf dimensies, 2014*).

In ons lessenplan gaan wij proberen om deze twee soorten inhoudelijke kennis zo gelijk mogelijk te verdelen. Bij sommige lessen zal er iets meer nadruk op het een gelegd worden dan op het ander, maar dit zal afhangen van de filosofe die we dan behandelen en wat er naar onze mening het best bij haar en haar filosofie past. In het volgende hoofdstuk zullen we dieper ingaan op hoe we dit lesplan ook daadwerkelijk kunnen gebruiken op scholen.

Deelvraag 4

Hoe zorgen we ervoor dat het lesplan gebruikt kan worden op middelbare scholen?

Zoals wij eerder hebben besproken zijn er dus erg weinig lesplannen voor de middelbare school die de vrouwelijke filosoof centraal stellen. Na de deelvragen beantwoord te hebben hopen we dat wij een uitgebreid en educatief lesplan op kunnen stellen. Door uitgebreid onderzoek naar wat het is dat de leerlingen zelf nodig hebben en interessant vinden, denken wij dat we een goed inzicht hebben van hoe wij de lessen zo leuk en leerzaam mogelijk kunnen maken. Door de kinderen gemotiveerd te houden en tegelijkertijd te onderwijzen, hebben wij een aantrekkelijke optie voor filosofie leraren en verwachten wij dat er met enthousiasme gereageerd zal worden op onze ideeën.

Na het afronden van ons PWS zullen wij het lesplan delen met de filosofie leraren op onze school, en ook zullen wij contact opzoeken met andere leraren in de filosofie sector. Wij hopen dan natuurlijk dat het lesplan gegeven zal worden door het gehele land en misschien zelfs weer verder gedeeld zal worden. Maar voordat we dit kunnen doen, moeten we eerst zorgen dat het lesplan toegankelijk en makkelijk uit te voeren wordt voor de leraren door het land. Hoe doen we dat?

4.1 Hoe creëren we een toegankelijk en makkelijk te gebruiken lesplan voor leraren?

Zoals genoemd in deelvraag 1, hebben wij een enquête verspreid onder de leerlingen van vwo 2 op de OSG West-Friesland. Deze enquête gebruiken we als leidraad voor een zo leuk mogelijke les, maar is wellicht ook nuttig voor het ontwikkelen van een toegankelijk lesplan voor leraren.

misschien meer een discussie voeren over sommige onderwerpen want als je alleen maar dingen gaat uitleggen en vervolgens opdrachten gaat maken wordt het saai en verliest men de concentratie.

1 antwoord

Bron 9: Een antwoord uit onze enquête aan tweedeklassers op de OSG West-Friesland.

Hier is een voorbeeld van een antwoord dat we hebben gekregen uit onze enquête. Het antwoord "debat" of "discussie" is vaker voorgekomen en zo weten wij dat we in het lesplan meer aandacht moeten besteden aan het voeren van discussies of een debat. Wij denken dat door de leerlingen zo goed mogelijk tevreden te stellen en hun eigen ideeën en meningen te gebruiken bij ons lesplan, we iets kunnen opzetten wat aansluit bij zowel leerling als leerkracht. Hierdoor hebben we ook meer vertrouwen in een positief effect van de methode en kunnen wij het met zelfvertrouwen aanraden aan andere scholen en leraren.

Wij hebben onderzoek gedaan in de boeken *Lesgeven en zelfstandig leren* (2011) en *Leren in 5 dimensies* (2010), zoals te lezen was in het vorige hoofdstuk.

Ook hebben we meerdere al bestaande lesplannen bestudeerd, die ons inzicht gaven in hoe zo'n les nou is opgebouwd. Daaruit hebben we het volgende geconcludeerd:

1. Een les begint vaak met de mededeling over het onderwerp: wat of wie gaan we behandelen?
2. Daarna is er tijd om te kijken naar wat de leerlingen al weten en dit eventueel aan te vullen, zodat er een goede basis ontstaat voor de les.
3. Dan kan er meer de diepte in gegaan worden: het onderwerp wordt naar het niveau van de leerlingen uitgelegd en behandeld.
4. Hierna kan er een filmpje of iets anders ter ondersteuning van de uitleg bekeken worden.
5. Dan volgen er vragen: zijn er leerlingen die iets niet snappen?
6. Vervolgens kan er een opdracht gegeven worden die te maken heeft met de lesstof. Denk aan een korte essay, een samenwerkingsopdracht of een opdracht naar aanleiding van het fragment.
7. Behandel de opdracht, mocht dit een klassikale geweest zijn.
8. Sluit de les af.

Op dit schema hebben wij onze lessen ook gebaseerd. Elke les bestaat uit een aantal duidelijk aangegeven, praktische stappen die de leerling zo goed mogelijk moeten ondersteunen in het leren van de stof. Dan hebben we het lesplan, maar hoe gaan we deze lessen verspreiden door het land, zodat het daadwerkelijk in de canon opgenomen kan worden?

4.2 Hoe verspreiden we het lesplan?

Over deze vraag hebben we het langst lopen dubben. We wisten namelijk niet zeker op welke manier we ons lesplan de wereld in konden sturen. Ja, we zouden het kunnen mailen naar allerlei scholen en het proberen zo individueel te verspreiden, maar dat zou heel erg lang duren en het was nog maar net de vraag of scholen dat persoonlijk aan zouden kunnen passen.

We hebben verschillende zoektermen ingevoerd op het internet, zoals *filosofie op de middelbare school* en *aanpassen filosofiecanon*, maar kwamen eigenlijk steeds terecht op sites van scholen. Uiteindelijk, toen we het bijna opgaven, bedachten we ons opeens iets: Marah is namelijk in 2020 Jonge Denker van Nederland geweest, en leerde toen de VFVO kennen. De afkorting VFVO staat voor de Vereniging Filosofie in het Voortgezet Onderwijs. Zij delen ideeën over hoe zij het filosofieonderwijs op middelbare scholen kunnen bevorderen. Per toeval is onze begeleidster hier ook lid van, en na even zoeken kwamen we terecht op hun website.

Hier heeft Marah een uitgave gelezen van hun magazine *Spinoza!* van oktober 2020, waarin zij toevallig ook het onderwerp *Vrouwen in de filosofie* behandelen. Dit was voor ons aanleiding om ze een mail te versturen met de vraag of zij interesse zouden hebben in het verspreiden of opnemen van onze lessenserie binnen de vereniging, en wellicht later nog in de canon zelf. We hebben ze last minute de mail gestuurd met de vraag wat zij ervan zouden denken. Daarop kregen wij het volgende antwoord:

Wat interessant dat jullie je pws over dit onderwerp hebben gedaan. Diversiteit is een belangrijk onderwerp binnen onze vereniging op dit moment - te meer omdat we ons (tot onze schaamte) steeds meer realiseren dat filosofie(onderwijs) nog helemaal niet zo divers is.

Ik ben heel benieuwd naar jullie onderzoek en de lessenserie die jullie gemaakt hebben. Als het even kan zou ik die ook graag op onze site publiceren bij het lesmateriaal.

Bron 10: Het antwoord van VFVO op onze mail.

Dit was voor ons natuurlijk een enorme kans! We hebben ons lesplan naar ze gestuurd, en dit valt nu op hun site vinden onder lesmateriaal. Op deze manier is het toegankelijk voor alle filosofie leraren in Nederland.

De lessenserie/resultaten

Wij zullen voor elk deelonderwerp in de filosofie die wij behandeld hebben een aparte les maken. Het zijn dan acht lessen in totaal en voor de onderbouw zal deze korte cursus dus een periode van vier weken duren, mits zij twee uur les per week hebben.

Voor elke les geven wij een samenvatting de lesstof, zodat de leraren dit van tevoren zelf kunnen lezen en er wellicht meer over op kunnen zoeken. De samenvattingen zijn in principe genoeg informatie op zich voor de lessen die gegeven moeten worden.

De powerpoints die horen bij de lessen zijn te vinden op de website van de VFVO onder het kopje *lesmateriaal*, en zijn ook uitgeprint te vinden in de bijlage van ons pws.

Les 1- Ethiek (1)

Een samenvatting van de lesstof:

De ethiek is het domein in de filosofie dat zich bezighoudt met de vraag wat moraal wel en niet juist is in een situatie.

Ethiek is het breedste domein dat is behandeld door vrouwelijke filosofen, omdat zij vaak onderwezen werden via hun man en in sociale situaties geacht waren op een bepaalde manier te handelen. Dit riep vragen op: Is het wel goed wat ik doe? Is het wel goed wat vrouwen doen? En wanneer is de liefde tussen een man en een vrouw goed?

Dit heeft geresulteerd in een breed scala aan persoonlijke vrouwelijke ethieken en de Nederlandse **Anna Maria van Schurman** (1607-1678) is hier een goed voorbeeld van. Zij was de eerste vrouwelijke studente en vond dat het christelijke geloof bestond uit een persoonlijke relatie tot God. In haar boek *Eucleria* (Vertaald: *Uitkiezingen van het beste deel*, 1684) zet Van Schurman naar aanleiding van deze visie een hele persoonlijke ethiek uit. Ze gaat in op het platoonse en aristotelische idee van de deugd. Ze is het oneens met de opvatting van de platonisten dat het hoogste goed bestaat uit het gelijk worden aan God. Volgens Van Schurman hebben mensen waarschijnlijk niets perfects in zich, wat betekent dat men helemaal niet dicht bij God kan komen op die manier. Mensen die wel geloven dat dit op deze manier kan, zijn afgegleden in hun eigen veronderstelde perfectie. En in het geval dat mensen wel iets perfects bezitten, hebben ze dat van God gekregen en kunnen ze dit onmogelijk gebruiken om dicht bij Hem te komen.

Een andere ethische filosoof is de Amerikaanse **Jane Addams** (1860-1935). Addams heeft het concept van "*Lateral progress*", wat 'breed gedragen vooruitgang' betekent en doelt op de vooruitgang van de maatschappij door participatie van alle mensen in de samenleving, bedacht en vaak gebruikt in haar essays en werken. "*Sympathic understanding*" is een ander ethisch begrip wat hiermee samenhangt dat door haar de wereld in is gekomen, en het houdt in dat men met openheid naar de wereld kijkt, en er een combinatie van reflectie en empathie op na houdt. Alleen met behulp van inlevingsvermogen kunnen de economische, politieke en machtsstructuren worden geanalyseerd. Dit begrip zet ze breed uiteen in haar autobiografie *Twenty years at Hull House*. Addams vindt een actieve houding tegenover je omgeving belangrijk:

"Inlevingsvermogen en kennis- of theorievorming staan in het teken van het bewerkstelligen van een verandering en verbetering van de huidige maatschappij. [...] Daadwerkelijke Rechtvaardigheid wordt bereikt door geoefende intelligentie en groeiende empathie voor de individuele man of vrouw die ons pad kruist: alleen door het ene met het andere te verbinden, kan enig begrip van de wereld worden vergaard dat ruim genoeg is om ons in de wereld van nut te zijn." - Jane Addams, *Twenty Years at Hull House*, 1910

Later verdiept Addams zich ook in het pragmatische (Een wetenschappelijke Amerikaanse stroming) standpunt van *Waar is dat wat werkt*; Volgens Addams is het streven naar waarheid en kennis niet slechts een theoretische aangelegenheid, maar vooral een praktische. het ontvangen en doorgeven van kennis ziet ze als een manier van "geoefende intelligentie" en "groeiende empathie". Door te leren en je kennis te delen, beoefen je dus niet alleen je eigen kennis, maar kweek je ook empathie in jezelf, wat vervolgens leidt tot positieve veranderingen in de maatschappij. Dit is ook weer een voorbeeld van *sympathic understanding*: het is volgens Addams de brug tussen ethiek en de kentheorie, en het staat vooral in het teken van de vooruitgang. Addams maakt zich sterk voor een activistische democratie waarin burgers en instituties zorg voor elkaar dragen. Daar bedoelt ze iets heel specifiek mee, namelijk dat onze relaties met anderen de basis vormen voor ons handelen en denken. Ze ziet rechtvaardigheid niet als een sociaal contract, zoals bijvoorbeeld de filosoof Foucault wel doet, maar ze zet zorg neer als een algemene sociale verantwoordelijkheid. Hier legt ze

ook de grondslag voor de zorgethiek van de latere beroemde filosoof Tronto.

Titel les	Ethiek (1)
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	De les begint met een voorbeeld: Het trolley problem. Hierna wordt de ethische filosofie van Van Schurman uitgelegd, waarbij de nadruk wordt gelegd op het feit dat zij de eerste vrouwelijke studente was. Dan gaan we in op de socialistische filosofie van Addams, en vergelijken we de manieren waarop de filosofieën tot stand zijn gekomen.
Benodigde tijd	1 les van 50 minuten
Vereiste voorkennis van leerlingen	De dualistische visie van Plato.
Lesplan	Zie: <i>Lesplan ethiek (1)</i>
Leerdoelen	• De leerlingen leren over de speciale levens van Addams en Van Schurman. • De leerlingen kennen de begrippen “<i>Sympathetic understanding</i>” en “<i>Lateral progress</i>”. • De leerlingen krijgen inzicht in de sociale situatie in Amerika van eind 19e eeuw. • De leerlingen kennen de theorie van Van Schurman, waarin de mens niks perfects in zich heeft.
Benodigd materiaal en bronnen	Audiovisueel materiaal, een digibord, papier en schrijfbaar. De radio-interview van npo1 over van Schurman: https://www.nporadio1.nl/nieuws-en-co/onderwerpen/30709-2018-05-07-in-de-gouden-eeuw-verblufte-deze-vrouw-europese-mannen-met-haar-keunis-in-14-talen
Auteurs	Marah van Andel
SE-domein	Ethiek
Werkvormen	Luisteren naar een radioprogramma,
Niveau en	Onderbouw vwo

jaarlaag	
Tags	Ethiek, socialistische ethiek, universiteit

	<i>Lesplan Ethiek (1)</i>
1.	Vraag de kinderen wat ze al weten van ethiek. Begin eventueel bij het trolley problem, mochten er weinig leerlingen zijn die weten wat het is. (8 min)
2.	Begin met een introductie van Van Schurman. Leg hierbij de nadruk op haar plek als eerste studente, en leg hierna haar theorie over de niet-perfectie van de mens uit. (10 min)
3.	Laat de schooltv video over Van Schurman zien: https://schooltv.nl/video/verleden-van-utrecht-anna-maria-van-schurman-en-het-ontstaan-van-de-universiteit-1636-anna-mar/ (Vanaf 6:23)
4.	Noem de linkerkant van de klas 'eens' en de rechterkant 'oneens'. Laat de leerlingen vervolgens telkens een kant kiezen bij de volgende stellingen: • Het was rechtvaardig om Anna Maria van Schurman achter een gordijn in de zaal te laten zitten. • De mens heeft niks perfects in zich -> laat een paar kinderen dit ook onderbouwen. (12 min)
5.	Ga vervolgens door met de theorie van Addams. Leg de begrippen " <i>systematic understanding</i> " en " <i>Lateral progress</i> " uit met behulp van Addams achtergrond en boek. (15 min)
6.	Laat de leerlingen (max 10 minuten) discussiëren over waar de theorie van addams vandaan komt; begrijpen ze de link met het socialisme?
7.	Sluit de les af met eventuele vragen over Addams en of ze het eens zijn met haar theorie. (5 min)

Les 2- Wijsgerige antropologie

Een korte samenvatting van de lesstof

De wijsgerige antropologie richt zich op het onderzoek naar de aard van een mens, naar wat het is dat een mens tot een mens maakt.

Amber Case is een moderne filosoof die zegt dat mensen eigenlijk cyborgs zijn/beginnen te worden. Dit komt door de afhankelijkheid en de uitbreiding van het menselijk 'kunnen' door de hedendaagse technologie. Hierbij past de mens zich ook aan aan de omgeving:

" Een cyborg wordt gedefinieerd als 'een organisme waaraan lichaamsvreemde onderdelen zijn toegevoegd om zich aan een nieuwe omgeving aan te passen'."

Een filosofe die hierbij aansluit is **Donna Haraway**. Zij voegt daaraan toe dat cyborgs geen essentie hebben, en dus de mens ook niet. Er ontstaat hieruit ook een tweedeling tussen mens en machine. Haraway vervolgt hierop met meerdere tweedelingen in het menselijk leven, die vervolgens weer door haar alleen maar historisch geconstrueerd zijn. De essentie van de mens, die dus volgens haar niet bestaat, is dus ook alleen maar geconstrueerd door de mens zelf.

Saba Mahmood is een antropoloog die zich richt op de invloed en relatie tussen politiek en religie in een bepaald land. Ze kijkt hier voornamelijk naar landen die de Islam volgen. Ze heeft hieruit geconstateerd dat secularisme (=de overtuiging dat religie en politiek geen invloed mogen uitoefenen op een samenleving), zorgt voor de vermindering van sociale ongelijkheid in een land.

Titel les	Wijsgerige antropologie
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	De leerlingen maken kennis met de ideeën van Amber Case, Donna Haraway en Saba Mahmood over de antropologie. De leerlingen zullen hun eigen mening vormen en verdedigen tegenover andere leerlingen en een TED-talk kijken over de cyborg antropologie van Amber Case.
Benodigde tijd	50 minuten

Vereiste voorkennis van leerlingen	Enige kennis van de wijsgerige antropologie
Lesplan	<i>Zie: lesplan Wijsgerige antropologie</i>
Leerdoelen	De kinderen maken kennis met de cyborg antropologie en leren de vrouwelijke filosofen kennen. Ze kunnen met deze informatie een eigen mening vormen over stellingen binnen de antropologie.
Benodigd materiaal en bronnen	Een projector en digibord voor de powerpoint en het filmpje https://youtu.be/z1KJAXM3xYA - <i>We're all cyborgs now, Amber Case</i>
Auteurs	Donna Sporrel
SE-domein	Wijsgerige antropologie
Werkvormen	Discussie
Niveau en jaarlaag	De onderbouw van het VWO
Tags	Antropologie, cyborgs, autobiografie

	<i>Les 2: Wijsgerige antropologie</i>
1.	Welkom heten van de klas
2.	Vragenrondje om op zoek te gaan naar de kennis die leerlingen (mogelijk) al hebben van de wijsgerige antropologie
3.	Introductie wijsgerige antropologie, kondig aan dat je het wilt hebben over cyborgs, en de vraag of mensen hetzelfde kunnen zijn als cyborgs. Laat uiteindelijk de klas stemmen over de kwestie of mensen ook cyborgs kunnen staan.
4.	Laat de TED-talk van Amber Case zien, en vraag aan leerlingen hoe ze nu over de stelling denken.
5.	Introduceer met een voorbereide powerpoint Amber Case en haar standpunten over de mens als cyborg.
6.	Ga verder over de filosoof Donna Haraway en vertel hoe de

	twee filosofen overeenkomen en met elkaar verschillen
7.	Ga een debat aan met de leerlingen over de stelling: "Hebben mensen een essentie, als deze toch cyborgs zijn?". Als leerlingen niet tegengestelde meningen hebben neem je zelf de tegengestelde mening aan. Laat de discussie niet langer dan 10/15 minuten duren.
8.	Ga verder met de powerpoint over Saba Mahmood. Vraag aan de leerlingen of ze het eens zijn met haar mening over dat het secularisme zorgt voor sociale ongelijkheid, en wat dit volgens hen te maken heeft met de essentie van de mens.
9.	Sluit de les af met de vraag wie van de drie filosofen de leerlingen het leukste vonden, en wie nu ook denkt dat mensen cyborgs zijn.

Les 3- Wetenschapsfilosofie

Wetenschapsfilosofie houdt zich bezig met de vraag: wanneer is iets wetenschap? En wat kunnen we hiermee?

Een van de eerste vrouwelijke wetenschapsfilosofen was **Hypatia van Alexandrië** (ca. 355-415). Zij leefde haar hele leven in Alexandrië, en werd daar ook op brute wijze vermoord door christenen die de stad overnamen.

Hypatia gaf les op de platoonse school, in allerlei ethische en theologische vraagstukken. Hypatia leefde op neoplatoonse wijze. Dit hield in dat zij vond dat ethiek, theologie, astronomie en wiskunde samen een weg vormden naar God. Het Goddelijke is een Eenheid die door ons niet direct herkend kan worden. Alles komt voort uit deze Eenheid en wenst hier ook naar terug te keren. Dit doel kan slechts behaald worden door middel van een ascetisch leven, de bestudering van de hemellichamen en contemplatie op een steeds abstracter niveau. Een ascetisch leven is een leven waarin gestreefd wordt naar beheersing van natuurlijke verlangens om tot een vorm van reinheid.

Er zijn verschillende mensen die schrijven over dat Hypatia mee heeft gewerkt aan de uitvinding van het astrolabium; een instrument waarmee verschillende hoeken gemeten kunnen worden zonder ingewikkelde wiskundige berekeningen.

Dan hebben we nog **Harriet Martineau** (1802-1876). Op haar twintigste geloofde Martineau dat ze geleid werd door God. Dat veranderde snel nadat ze steeds meer kennis kreeg, en uiteindelijk verwierp ze een leven dat geleid wordt door '*de wil of geest van iemand anders, in plaats van onze eigen krachten.*' (*Harriet Martineau, Illustrations of a political Economy, 1832*).

In haar boek *Eastern life, present past* begint ze met het uitwerken van haar filosofie. In dit boek zegt ze dat georganiseerde religies zich evolutionair ontwikkelen en ontkent ze dat de ene religie boven de ander staat. Hierna volgt nog een boek, waarin ze met wetenschapper Henry Atkinson via brieven praat over het bedrog van religies en het probleem van de metafysica van de Eerste Oorzaak. Met De Eerste Oorzaak wordt het eerste bestaande dat ervoor zorgde dat er iets anders gebeurde bedoeld.

Na de uitbreng van deze boeken schrijft Martineau in 1855 haar laatste boek: *Autobiography*. Hierin werkt ze haar filosofie helemaal uit, en beschrijft ze hoe alle ideeën (dus ook theologische) geleid zouden

moeten worden door een overtuiging van “*de waarde van wetenschap en haar wettige nakomeling, de filosofie.*”. Haar contact met Atkinson hielp haar om haar filosofische ideeën nog beter uit te werken. Hij inspireerde haar voor de overtuiging dat men alleen gelukkig kan worden als die de filosoof Bacon opvolgen en op zoek gaan naar de waarheid, “*het grootste goed van de mens.*”

De waarheid kan volgens Martineau vastgesteld worden door middel van wetenschap, omdat dit de enige en eeuwige basis van vrijheid zou zijn. Deze waarheid zou openbaar gemaakt moeten worden, en toegankelijk voor het algemeen belang.

Film Agora over Hypatia

Titel les	Wetenschapsfilosofie
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	De leerlingen maken kennis met de wetenschapsfilosofie van Hypatia en Harriet Martineau. Er zal een fragment uit de film <i>agora</i> voorkomen, waar de leerlingen een korte essay over moeten schrijven.
Benodigde tijd	1 les van 50 minuten + ongeveer 30 minuten thuiswerk
Vereiste voorkennis van leerlingen	De leerlingen moeten kennis hebben over wat wetenschapsfilosofie is, en over Plato. Dit laatste is voor achtergrondinformatie voor Hypatia.
Lesplan	Zie: <i>Lesplan wetenschapsfilosofie</i>
Leerdoelen	• De leerlingen kunnen de belangrijkste aspecten uit een beeldfragment halen, hier een mening over vormen en dit vervolgens op papier zetten. • De leerlingen kennen de theorie van Martineau die beweert dat je waarheid slechts kan bereiken door middel van wetenschap. • De leerlingen kunnen een verband leggen tussen de moord van Hypatia en de visie van Martineau op religie.
Benodigd materiaal en bronnen	Bord, papier en audiovisuele materialen. De film <i>Agora</i> .

Auteurs	Marah van Andel
SE-domein	Wetenschapsfilosofie
Werkvormen	Discussie, verslag schrijven
Niveau en jaarlaag	Onderbouw vwo
Tags	Wetenschapsfilosofie, neoplatons, autobiografie

	<i>Lesplan Wetenschapsfilosofie</i>
1.	De leerlingen krijgen een korte inleiding over wetenschapsfilosofie en Martineau en Hypatia.
2.	Er wordt ingegaan op de theorie van Martineau, waarbij de nadruk wordt gelegd op haar laatste boek <i>Autobiography</i> .
3.	De vorming van Martineau's filosofie wordt uitgebreid uitgelegd.
4.	Het fragment uit Agora wordt bekeken: https://www.youtube.com/watch?v=bUUB1u8xJA4 Erbij wordt verteld dat er geen directe geschreven bronnen zijn gevonden over Hypatia en dat het dus niet zeker is of zij dit daadwerkelijk zo bedacht heeft.
5.	De leerlingen schrijven thuis een korte essay van 400 woorden over het beeldfragment. -Vinden ze dit een realistische weergave van Hypatia, na alles dat ze hebben geleerd deze les? -Wat vinden ze ervan dat de maker van de film deze vrijheid heeft genomen? Vinden ze dat de film dichter bij de waarheid moet staan? -Leg een verbinding tussen Hypatia's plaats tussen de christenen en Martineau's visie op religie.

Les 4- Epistemologie

Korte samenvatting van de lesstof

De epistemologie gaat over de kentheorie. Hoe verkrijg je kennis, en tot hoe ver gaat de kennis?

Hildegard van Bingen heeft een grote bijdrage geleverd aan de epistemologie. Zij leefde in het jaar 1100. Kennis verkreeg zij door God, wat zij vervolgens weer opschreef. De kennis noemde ze visioenen.

Behalve deze visioenen op te schrijven, was zij voor haar tijd ook een erg grote feminist. Vrouwelijke onderwerpen waar anderen niet over schreven, zoals de menstruatie of menopauze, waren wel onderwerp in de werken van Hildegard.

Marguerite Porete was een andere Katholieke filosoof die rond dezelfde tijd leefde, namelijk in het jaar 1200. Zij schreef in haar werken over het ontdekken van de ziel en hoe je deze het beste kon ontwikkelen.

Feministische epistemologie stelt dat ethische en politieke moralen invloed hebben op ons begrip van kennis en wat wij achten als kennis. Het zou namelijk een reflectie zijn van bepaalde perspectieven op theorieën en benadelen zo vrouwen, omdat deze perspectieven voornamelijk mannen zijn.

subjecten. Er zijn drie invalshoeken die hier op een andere manier naar kijken:

1. De standpunttheorie. Volgens deze theorie is de epistemologie vooral beïnvloedt door bepaalde sociale posities die bevoorrecht zijn.
2. Het postmoderne feminisme. Volgens deze theorie vergroot de instabiliteit van men die zoekt sociale identiteit en dus automatisch ook de instabiliteit in de representatie van deze mensen.
3. Het feministisch empirisme. Dit focust juist op het zoeken naar bewijs van het feminisme door waarnemingen.

Miranda Fricker is een feministisch epistemoloog die de term "epistemic injustice" heeft bedacht. Deze term betekent dat er onrecht is ten opzichte van kennis. Dit wordt bijvoorbeeld gedaan door buitensluiting of het sussen van, vanuit het feministisch perspectief, vrouwen. Er zijn twee verschillende soorten onrecht: *testimonial injustice* en *hermeneutical injustice*.

Testimonial injustice is onrecht wat te maken heeft van het vertrouwen van iemands woord. Dit is vaak door het negeren van

iemand op basis van het geslacht of gender representatie, etniciteit, seksualiteit of over het algemeen dus ongeloof op basis van iemands identiteit.

Hermeneutical injustice is onrecht gebaseerd op hoe iemand hun leven interpreteert. Het ontstaat wanneer iemands ervaringen niet goed door zichzelf of anderen begrepen worden, omdat de ervaringen niet in concepten passen die ze kennen. Deze concepten zijn niet bekend omdat, historisch gezien, groepen altijd zijn uitgesloten van activiteiten die deze concepten ontwikkelen (Wikipedia, 2021)

Titel les	Epistemologie
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	De leerlingen maken kennis met middeleeuwse epistemologen die gebruik maken van God en denken daarbij na over de manieren van het verkrijgen van kennis. Ook leren ze over feministische filosofen en de term epistemic injustice.
Benodigde tijd	50 minuten
Vereiste voorkennis van leerlingen	Voorkennis epistemologie
Lesplan	<i>Zie: lesplan epistemologie</i>
Leerdoelen	De leerlingen kunnen argumenteren over het verkrijgen van kennis, leren over Christelijke invloeden op de epistemologie en over feministische epistemologie en Amanda Fricker
Benodigd materiaal en bronnen	Powerpoint, pen en papier
Auteurs	Donna Sporrel
SE-domein	Epistemologie
Werkvormen	Argumentatie en schrijven (mindmap)
Niveau en jaarlaag	Onderbouw VWO

Tags	Epistemologie, feminisme, Amanda Fricker, gender
------	--

	<i>Lesplan epistemologie</i>
1.	Welkom heten van de klas
2.	Vraag de leerlingen een mindmap te maken van de verschillende manieren om, volgens de filosofie, kennis te verkrijgen. Laat een paar leerlingen vervolgens de manier voorlezen waar ze het meeste mee eens zijn. Let op de argumentatie en laat dit ongeveer tien minuten duren.
3.	Begin een powerpoint over Hildegard van Bingen en Marguerite Porete. Bespreek met de klas of ze kennis verkrijgen van God een aparte soort manier van kennis verkrijgen is dan bijvoorbeeld het rationalisme, en zo ja, hoe ze deze 'andere' manier dan zouden omschrijven. Zo nee, waar zitten dan volgens hen de overeenkomsten. Neem hier ongeveer 15 minuten voor.
4.	Ga verder met de uitleg over feministische epistemologie en vraag leerlingen voor voorbeelden van invloed van gender op kennis. Denk bijvoorbeeld aan de wetenschappelijke revolutie, wat heel veel invloed op onze denkwijze heeft gehad, en waar nauwelijks vrouwen aan mee mochten doen. Dit duurt ongeveer 10 minuten.
5.	Bespreek Miranda Fricker en de twee soorten epistemic injustice. Rond hierna de les weer af. Dit kan in 5-10 minuten.

Les 5- Logica

Samenvatting van de lesstof

Logica is een manier van redeneren die ook gebruikt wordt bij wiskunde, maar dus ook bij filosofie. De bekendste vrouwelijke logica uit de geschiedenis is de nederlandse **Josina Carolina van Lynden** (1715-1791). Zij heeft een boek uitgebracht met een eigen logische theorie -als eerste vrouw ooit!

Haar boek *De logica of rekenkunde* is een bijzonder strak opgebouwd boek, dat bestaat uit 339 parafen en stellingen. Volgens de eerste stelling is de logica "*De leer van het ware en het goede, afgeleid van de Rede.*"

Hierna volgen 328 stellingen die ingedeeld zijn in twee soorten logica: beschouwende logica (theoretisch) en beoefende logica (praktisch). In het eerste deel komen alle klassieke onderwerpen van de logica voor, zoals definities, redeneringen, het gebruik van woorden, et cetera. In het tweede deel neigt Van Lynden meer naar een epistemologische aanpak: ze verdiept zich in de wijze waarop ware kennis verkregen kan worden door middel van mediteren, lezen en discussiëren.

Voor Van Lynden is de logica een manier om dichterbij God te komen: De 'oneindigheid van God' die we allemaal kennen kan niet slechts op empirisch niveau plaatsvinden, dus moeten wij -logischerwijs- wel aangeboren ideeën hebben.

Titel les	Logica
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	We gaan in op de beschouwende en beoefende logica van Van Lynden door middel van een powerpoint met uitleg. Vervolgens moeten de kinderen zelf nadenken over de relatie tussen God en Logica die Van Lynden uiteenzet.
Benodigde tijd	1 les van 50 minuten
Vereiste voorkennis van leerlingen	Leerlingen dienen te weten wat logica is en ten minste een manier om het te gebruiken.
Lesplan	Zie: <i>Lesplan Logica</i>
Leerdoelen	• De leerlingen leren de logica van Van Lynden kennen en begrijpen. • De leerlingen leren na te denken over de relatie tussen God en Logica die Van

	Lynden uiteenzet. De leerlingen leren dat Van Lynden de eerste en enige vrouw ter wereld is die een logisch werk op haar eigen naam heeft uitgebracht.
Benodigd materiaal en bronnen	Een digibord en projector voor de powerpoint.
Auteurs	Marah van Andel
SE-domein	Logica
Werkvormen	Discussie
Niveau en jaarlaag	onderbouw vwo
Tags	Logica, beoefende logica, beschouwende logica, God

	<i>Lesplan Logica</i>
1.	Eerst wordt (met behulp van een powerpoint) een korte inleiding gegeven over Van lynden zelf, waarin genoemd wordt dat zij de eerste en enige vrouw met een Logisch werk op haar naam is. (5 min)
2.	De opbouw van <i>Logica of Redenkunde</i> wordt uitgelegd. Noem hierbij de 339 parafen en stellingen de twee delen waarin het boek is opgedeeld (Beoefende en beschouwende Logica). (10 min)
3.	Hierna wordt ingegaan op de inhoud van het boek: noem de inhoud van de twee delen, en ga in op de Logica en God (15 min)
4.	Laat de leerlingen in groepjes van vier bediscussiëren wat zij vinden van de theorie dat men door logica dichterbij God kan komen en de oneindigheid van God die leidt naar de conclusie dat wij aangeboren ideeën hebben. (+- 15 minuten)
5.	Laat elk groepje kort hun theorie/mening uitleggen aan de klas. (5 min)

Les 6- Metafysica

Korte samenvatting van de lesstof

Het deelonderwerp metafysica gaat over hoe de werkelijkheid werkt en hoe deze nou precies in elkaar zit. In de metafysica zitten vele feministische theorieën die zich afvragen in hoeverre het patriarchaat toevoeging heeft bij onze ervaring van de werkelijkheid en of dit ook mogelijk seksisme ondersteunt.

Een filosoof die erg bekend is geworden om haar boek 'De tweede sekse' heeft zich ook gericht op de feministische theorieën in de metafysica. We praten hier natuurlijk over niemand minder dan **Simone de Beauvoir**, die in haar filosofie veel kijkt naar genderrollen in onze maatschappij. Het gendervraagstuk waar zij dus ook op inhaakt is een van deze feministische theorieën. Gender is volgens De Beauvoir geconstrueerd door de maatschappij en ze ziet daar ook een grote polarisatie tussen man en vrouw ontstaan.

Een andere filosoof die zich bezighoudt met gender is **Charlotte Witt**. Zij zegt ook dat deze genderrollen sociaal geconstrueerd zijn en zorgen voor de onderdrukking van de vrouw. De taak van het feminisme is dan ook om de betekenis van de genders te veranderen om de onderdrukking tegen te gaan.

Judith Butler is ook een filosoof die zich bezighoudt met de metafysica. Zij heeft het in haar boek over de metafysica of substance, wat doelt op de 'substance'. Deze 'substance' is de mogelijkheid wat mensen om begrip te hebben van zichzelf en zichzelf ook in de buitenwereld te plaatsen. Dit ontstaat door de samenleving en door bijvoorbeeld de taal. Alles wat we om ons heen betekenis hebben gegeven is dus geconstrueerd door onszelf, en wij hebben ook de mogelijkheid om de betekenis te veranderen. Naast dat we het zelf dus betekenis hebben gegeven, zorgt het ook voor bijvoorbeeld stereotypes en vooroordelen.

Titel les	Metafysica
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	De leerlingen leren het domein metafysica kennen. Ze gaan met behulp van een filmfragment over de rollen van gender en hoe gender betekenis geeft aan de werkelijkheid. Ook

	leren ze hun mening te uiten door een stukje te schrijven. Ook krijgen ze uitleg over drie verschillende vrouwen.
Benodigde tijd	50 minuten
Vereiste voorkennis van leerlingen	Voorkennis van de metafysica en van de maatschappelijke positie van de vrouw in de jaren 1800
Lesplan	<i>Zie: lesplan metafysica</i>
Leerdoelen	De leerlingen kunnen nadenken over gender ten opstelling van de metafysica en kennen drie nieuwe vrouwelijke filosofen
Benodigd materiaal en bronnen	Beeldmateriaal, pen en papier. https://youtu.be/0D8nRpJsQlk - Filmfragment <i>Little Women</i>
Auteurs	Donna sporrel
SE-domein	Metafysica
Werkvormen	Discussie en schrijfwerk
Niveau en jaarlaag	Onderbouw VWO
Tags	Metafysica, Simone de Beauvoir, Judith Butler, Charlotte Witt, gender.

	<i>Lesplan metafysica</i>
1.	Welkom heten van de klas
2.	Stel de volgende vraag aan de klas: "Denken jullie dat vrouwen een andere belevenis van de werkelijkheid hebben dan mannen? Heeft elk persoon een andere belevenis?" Na een korte discussie van 5-10 minuten, begin je met de uitleg van het domein metafysica.
3.	Begin met de uitleg over Simone de Beauvoir en haar genderkwestie. Vervolg hiermee met de uitleg over

	Charlotte Witt. Doe hier ongeveer 10 minuten over
4.	Laat het beeldfragment van <i>Little Women</i> zien. Het stuk gaat over de positie van een vrouw in een huwelijk, en hoe sommige vrouwen het ervaarde als een economische overeenkomst. Dit duurt ongeveer 5 minuten
5.	Na het fragment vraag je om in tweetallen (met je buur) een stukje van 100 woorden te schrijven over het mogelijk perspectief van een man in een huwelijk in 1800 en het mogelijk perspectief van een vrouw. Ze hebben hier 10 minuten voor.
6.	Laat een paar leerlingen hun stukje voorlezen. Stel hierna de vraag of het in de moderne tijd ook nog zo werkt. Na tot de conclusie te zijn gekomen dat het meestal niet zo is (dit is een <u>westers</u> idee, zeg dat er bij!) begin je over de betekenisgeving van mensen aan woorden en hoe je deze dus misschien ook kunt veranderen. Rond af met het stukje over Judith Butler. Neem hier 10 minuten voor.

Les 7- Rationalisme

Het rationalisme is een stroming in de filosofie die ervan uitgaat dat de bron van kennis de *ratio*, oftewel de rede is.

Christina van Zweden (1626-1689) gebruikte het rationalisme om haar positie als 'meisjeskoning' te rechtvaardigen. Volgens haar had de geest geen gender, en was zij dus geschikt om te regeren, ook al had ze het lichaam van een vrouw. Via deze dit argument kon ze zeggen dat ze dus wel degelijk een rationeel en denkend mens was, terwijl haar lichaam het haar belette om zo gezien te worden door de maatschappij. De cartesische scheiding van het lichaam en de geest, die bedacht was door Descartes, was hierbij heel belangrijk.

Ayn Rand (1905-1982) heeft rondom het rationalisme haar eigen filosofie uitgedacht: het Objectivisme. Het Objectivisme wordt gevormd door vijf pijlers die elkaar over en weer opvolgen en voorgaan: metafysica, epistemologie, ethiek, politiek en esthetica. Metafysica is volgens Rand de eerste filosofie, omdat het gaat over 'het zijnde als zijnde'. De realiteit is en gaat aan ons bewustzijn vooraf. Dit vormt -samen met epistemologie- de theoretische basis voor het Objectivisme, en deze basis komt in de samenleving tot uitdrukking in de ethiek, de politiek en de esthetica. Ze ziet deze drie laatste ook wel als de praktische steunpalen.

Rand vindt egoïsme een deugd. 'Egoïsme als deugd' betekent niet dat Rand alles dat men doet vanuit eigenbelang goed vindt, maar het specifieke eigenbelang waar Rand op doelt is meer zoiets als 'Het leven' als de ultieme waarde. Om deze ultieme waarde te bereiken moeten we ook alles wat we doen hierop moeten richten, en ons zo dus 'egoïstisch' gedragen. Dit is de objectieve moraal die we dan nodig hebben. Door dit 'goede egoïsme' van Rand is het een logisch gevolg dat zij het altruïsme afwijst. Het altruïsme is een manier van leven waar het gaat om het belang van de ander. Rand ziet dit altruïsme niet als een synoniem van goedheid en goede wil of respect voor andermans rechten, maar ziet deze eigenschappen juist ontstaan uit een correcte persoonlijke houding.

Titel les	<i>Rationalisme</i>
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	De rationele filosofie van Christina van Zweden en Ayn Rand wordt uitgelegd door middel van een korte video en een debat.
Benodigde tijd	1 les van 50 minuten
Vereiste voorkennis van leerlingen	Weten wat het rationalisme is in de filosofie. Weten wat een cartesische scheiding is.
Lesplan	Zie: <i>Lesplan Rationalisme</i>
Leerdoelen	• De leerling maakt kennis met verschillende toepassingen van het rationalisme • De leerling leert het Objectivisme kennen en begrijpen
Benodigd materiaal en bronnen	Bord, papier en audiovisuele middelen. https://youtu.be/aZR0H396Qr0 - Ayn Rand in 3 minuten
Auteurs	Marah van Andel
SE-domein	Rationalisme
Werkvormen	Leergesprek in de klas, kijkopdracht
Niveau en jaarlaag	Onderbouw vwo
Tags	Rationalisme, objectivisme, vrouwelijke filosofen

	Lesplan Rationalisme
1.	Introductie onderwerp: Laat de leerlingen wat ze al weten over rationalisme opschrijven en kies vervolgens een paar leerlingen uit om hun gedachten te delen met de klas. Voeg vervolgens zelf toe wat nog nodig is om de les te begrijpen.
2.	Introduceer Christina van Zweden als de 'meisjeskoning' van de 17e eeuw. beschrijf haar visie op het rationalisme en de toepassing daarvan.

3.	Bediscussieer voor +- 10 minuten met de klas wat zij vinden van deze toepassing van het rationalisme. Let op argumentatie.
4.	Introduceer nu Ayn Rand met het korte filmpje. Voeg hierna zelf de belangrijkste details van haar filosofie toe en leg deze op een begrijpelijke manier uit.
5.	Bediscussieer met de klas voor +- 15 minuten wat ze vinden van het objectivisme en de link met het rationalisme hierin.
6.	Vergelijk de twee visies: • Stel de klas de vraag welke van de twee toepassingen volgens hen beter werkt in de praktijk. • Vraag de klas welke van de twee visies zij zelf interessanter vinden en waarom.

Les 8 - Ethiek (2)

Tullia d'Aragona (1510-1556) heeft het ethisch liefdestraktaat *Dialogo della Infinita di amore* (1547) geschreven en uitgebracht. Hierin gaat ze in op de ethische en oneindige waarde van de liefde.

Dialogo della Infinita di amore is opgebouwd als een discussie waarin drie sprekers het woord krijgen. De drie personen beginnen het gesprek met de vraag "of er een einde kan komen aan de liefde".

Volgens d'Aragona komt oprechte liefde voort uit de ware natuur van de mens en moet daarom gebaseerd zijn op de lichamelijke en intellectuele behoeften. Het gaat om wederzijds vermaak van lichaam én ziel (d'Aragona was een dualist en baseerde veel van haar gedachtegoed op dat van Plato) en daarvoor zijn zowel mentale als zintuiglijke vermogens nodig.

"Een liefde die beweert puur spiritueel te zijn, is onmogelijk en maakt de menselijke natuur belachelijk op het hoogste niveau." - Tullia d'Aragona, Dialogo della Infinita di amore, 1547

D'Aragona maakt een duidelijk onderscheid tussen de 'vulgaire' liefde en de 'deugdelijke' liefde, waarbij de eerste slaat op puur lichamelijk genot. Vulgaire liefde verdwijnt op het moment dat de staat van verlangen is bereikt. Het is puur lust, zoals wij nu zouden zeggen. Deugdzame liefde heeft dit verlangen wel en wordt aangewakkerd door de rede. Het is het verlangen naar het complete samensmelten van lichaam en geest. Die complete samensmelting is onmogelijk; het blijven natuurlijk altijd twee individuele personen en lichamen hebben niet de mogelijkheid om samen te smelten tot één. Daarom is de liefde oneindig.

D'Aragona was de eerste vrouw die een ethisch liefdestraktaat heeft gepubliceerd.

In de *Nü jie* (vertaald: *geboden voor mijn dochters*) heeft **Ban Zhao** (+- 48 tot 118 v.C.) als eerste in de chinese geschiedenis een vrouwelijke filosofie geformuleerd. In het boek warden adviezen en instructies over hoe meisjes en vrouwen het beste zouden kunnen leven. In de tijd van Ban Zhao hadden vrouwen binnen de familie heel erg weinig zeggenschap. Ze hadden vaak niet eens het hoogste woord over hun eigen leven. Aan het Hof van de keizer leven was ook niet zonder gevaren: geweld en drama waren aan de orde van de dag. Vandaar dat Ban Zhao's strategieën niet alleen gelden voor de burgervrouw, maar ook vooral voor de dames aan het hof.

Familie was volgens Ban Zhao's overtuiging de belangrijkste morele eenheid, en de staat was daar een verlengde van. Ze volgde in haar filosofie het confucianisme: een ethisch en filosofisch systeem dat stamt van de filosoof Confucius (551-479 v.C.). Het belangrijkste confucianistische onderdeel binnen de familie is zorg. Hier focust Ban Zhao zich ook op: man en vrouw vormen samen *yin en yang*. Binnen die eenheid streven zij hetzelfde doel na: het beschermen en tot stand brengen van de familie.

Ban Zhao had zover bekend geen kritiek op de sociale ordening van man en vrouw, maar vond dat onjuist handelen hier niet bij hoorde. Balans was voor haar heel belangrijk, omdat zij dit een noodzaak voor voor het behouden van de deugd en relatie vond.

Nederigheid is volgens Ban Zhao de grootste deugd van een vrouw, en zij moet die van haar geboorte tot het huwelijk volhouden. Na het huwelijk veranderen de verhoudingen binnen de familie en de vrouw is de aangewezen persoon om weer balans in de familie terug te brengen. Dit is omdat zij de oorzaak van de veranderingen is -zij komt namelijk bij het gezin- en zij in het midden van de situatie het beste overzicht heeft.

Hierin zit in één groot probleem: meisjes kregen in het oude China nauwelijks onderwijs. Zonder onderwijs kan er niet van vrouwen verwacht worden dat ze weten waar die balans ligt, of dat ze de kennis hebben om deze te hervinden. En hoe moest een meisje dan leren hoe ze zich deugdelijk gedraagt tegenover haar schoonfamilie? Zonder deugdelijkheid van de vrouw kan de man ook niet ten volle leren wat het is om deugdelijk te zijn, en kan het huwelijk nooit de balans van intimiteit en liefde bereiken. Om deze reden roept Ban Zhao op om ook onderwijs voor meisjes in te stellen.

"Is de echtgenoot niet wijs, dan is hij niet in staat om zijn vrouw te beheersen. Is de vrouw niet wijs, dan is zij niet in staat om haar man te dienen. Als de echtgenoot zijn vrouw niet beheerst, schiet hij tekort in gezag en waardigheid. Als de echtgenote haar man niet dient, gaan recht en rede teloor. Maar deze zaken zijn één functie. [...] Kan men het niet als rede laten gelden, dat alle zonen en dochters naar school gaan?" -Ban Zhao, *Nü jie*, +- 800 v.C

Titel les	Ethiek (2)
Samenvatting van de les in max. 50 woorden	In de les leren de leerlingen over de filosofieën van D'Aragona en Ban Zhao. Ze leren een oosterse filosofie kennen en gaan die vergelijken met westerse filosofieën. Ook leren ze een mening te vormen over de liefdesethiek van

	D'Aragona.
Benodigde tijd	1 les van 50 minuten
Vereiste voorkennis van leerlingen	Weten wat ethiek is.
Lesplan	zie: <i>Lesplan ethiek (2)</i>
Leerdoelen	• De leerlingen leren een oosterse filosofie kennen en daarover na te denken. • De leerlingen leren westerse filosofieën. • De leerlingen leren een oudere filosofie toe te passen op het heden en daarover aan te denken.
Benodigd materiaal en bronnen	Pen en papier, een bord waarop geschreven kan worden.
Auteurs	Marah van Andel
SE-domein	Ethiek
Werkvormen	Discussie, overleg
Niveau en jaarlaag	Onderbouw vwo
Tags	Ethiek, liefdesethiek, oosterse ethiek

	<i>Lesplan ethiek (2)</i>
1.	We beginnen de les met een vragenrondje: Wie kent er iets van Oosterse filosofie of een filosoof? En wat doet deze dan? (2-3 minuten)
2.	Dit wordt als bruggetje gebruikt voor Ban Zhao: vertel over haar positie aan het hof, en haar boek <i>Nu Jie</i> . Beschrijf wat erin staat en wat haar ethische leefregels inhouden en voor wie ze bedoeld zijn. Quote ook de regel uit haar boek <i>"Is de echtgenoot...naar school gaan."</i> (10 minuten)
3.	Laat de leerlingen in tweetallen overleggen: wat vinden ze van deze theorie? En kunnen ze zich verplaatsen in Ban

	Zhao's positie als vrouw aan het hof? (5 minuten)
4.	Gebruik dit overleg weer als bruggetje voor D'Aragona: zij was ook een vrouwelijke filosoof die veel te maken kreeg met geweld en intriges; zij was namelijk een prostituee, die zichzelf omhoog heeft gewerkt in de maatschappij.
5.	Bespreek D'Aragona's liefdesethiek, en ga in op de oneinigheid en de begrippen ' <i>vulgaire liefde</i> ' en ' <i>deugdelijke liefde</i> '. (15 minuten)
6.	Bediscussieer (ongeveer 8 minuten) met de klas op welke manier D'Aragona's filosofie in verbinding staat met het nu. Kunnen wij hier iets van leren in onze huidige maatschappij? En wat dan?
7.	Sluit de les af met de vraag of de leerlingen Ban Zhao's kijk op het huwelijk en de liefde beter vinden dan die van D'Aragona, en andersom. Laat een paar leerlingen aan het woord. (10 minuten)

Conclusie en discussie

Conclusie

Het antwoord op onze hoofdvraag blijkt vrij simpel. We moeten zelf het voortouw nemen en een lessenserie ontwikkelen voor de onderbouw van de middelbare school. Op deze manier pakken we het probleem -de minimale representatie van de vrouw in de algemene filosofiecanon- aan bij de kern.

Om de huidige overheersende masculine filosofiecanon meer omvattend te maken, moesten we eerst weten waarom deze niet masculien kan blijven. Hier gaat deelvraag 1 over:

Het is nodig om onderzoek te doen naar vrouwen in de filosofie omdat in de wereld vrouwen niet voldoende gerepresenteerd worden. Dit gebeurt in het bedrijfsleven- denk bijvoorbeeld aan de vele mannelijke CEO's ten opzichte van de weinige vrouwelijke CEO's- maar ook in lesstof op school. Wij focussen dan op de filosofie.

Het is belangrijk dat deze vrouwen in de filosofie- en ook in de alle andere vlakken in de samenleving- gepresenteerd worden om voornamelijk twee redenen:

- Meer dan de helft van de wereldbevolking is vrouw.
- Vrouwen hebben een andere visie op het leven dan mannen.
- Representatie zorgt voor gelijkheid.

In deelvraag 2 hebben we, om de Filosofiecanon meer omvattend te maken, onderzoek gedaan naar de vrouwen die we wilden behandelen in onze lessenserie. Dit deden we door literatuuronderzoek en het gebruik van het internet. In ons onderzoek naar vrouwelijke filosofen hebben wij de belangrijkste aspecten uit hun leven en werk gebruikt, zodat de leerstof voor de leerlingen zo overzichtelijk en abstract mogelijk wordt.

In deelvraag 3 concluderen we het volgende: Jongeren gaan op de middelbare school door de meeste fysieke en mentale veranderingen heen van heel hun leven. Ze ontwikkelen zich enorm en deze periode in het leven is erg belangrijk. Om dus de canon meer omvattend te maken, moeten we vroeg beginnen met het aanleren van de representatieve canon. Daarom kozen wij voor het maken van een lessenserie. Om dit lesplan te ontwikkelen moeten we inspiratie nemen van degenen die ons voorgedaan zijn: we hebben meerdere lesplannen en onderwijsmethodes bekeken, en de

-volgens ons- best bruikbare onderdelen hieruit meegenomen in de ontwikkeling van ons lesplan. Alleen door het maken van een effectief lesplan, zullen wij onze boodschap over kunnen brengen. Niet alleen hebben wij inspiratie moeten opdoen bij onze voorgangers, maar wij moesten ook kijken naar de belangen van de kinderen. Uit een onderzoek bij ons op school is gebleken dat filosofie leerlingen uit de onderbouw de lessen het leukste en meest interessant vinden als er gebruik wordt gemaakt van presentaties, video's en werken van de filosofen zelf.

Uit boeken hebben wij gevonden dat het belangrijk is om leerlingen te onderwijzen in twee soorten kennis: vaardigheden (motorische of mentale handelingen die volgens een bepaalde procedure of stappenplan verlopen. Hierbinnen zijn verschillende niveaus te onderscheiden: vakvaardigheden, algemene leervaardigheden en sociale vaardigheden) en inhoudelijke kennis. Binnen deze inhoudelijke kennis zijn ook weer twee soorten: denken en doen, welke altijd samengaan. Wij hebben geprobeerd om deze twee soorten inhoudelijke kennis zo gelijk mogelijk te verdelen.

Om de de canon meer omvattend te maken moesten wij ook verder kijken dan onze school alleen. Hier gaan we op in in deelvraag 4. Het vergroten van de representativiteit gaat natuurlijk niet alleen door het lesgeven binnen de eigen school; wij wilden een groter publiek bereiken.

Dit hebben wij gedaan door als eerst een goed lesplan op te stellen zodat het toegankelijk en makkelijk te gebruiken is voor de leraren. Dit maakt het hopelijk aantrekkelijk voor andere leraren om het te gebruiken.

Vervolgens hebben wij door persoonlijke ervaringen en direct contact, contact opgezocht met de VFVO, de Vereniging Filosofie in het Voortgezet Onderwijs. Zij hebben ons lesplan op de site toegevoegd zodat leraren er gebruik van kunnen maken.

Dit zijn de conclusies die we hebben kunnen trekken uit het beantwoorden van de deelvragen. Hiermee hebben we uiteindelijk de hoofdvraag kunnen beantwoorden een een lessenserie gemaakt die een uitgebreide uitleg geeft over een aantal vrouwelijke filosofen. Door ons lesplan gepubliceerd te hebben op de site van de VFVO, is het ons gelukt om een begin te maken aan het verbeteren van de representativiteit van vrouwen in de hedendaagse filosofie canon.

Discussie

Er is natuurlijk altijd ruimte voor verbetering: De meeste vrouwelijke filosofen die we nu gevonden hebben zijn wit, en dat is natuurlijk ook weer een probleem op zich. In Europa focussen we ons bijna alleen maar op witte personen die iets bereikt hebben, en veel minder op mensen van kleur. Dit is echter niet waar wij ons pws over hebben gehouden, hoewel dit een reuze interessant en belangrijk onderwerp is voor een volgende keer.

Ook denken we dat we een verkeerde aanpak hebben gebruikt wat betreft de indeling van de vrouwelijke filosofen. We hebben namelijk geprobeerd om de vrouwen in te delen bij onderwerpen van de filosofie die we al kenden, alleen hebben we daar één ding grandioos over het hoofd gezien: We hebben op school namelijk bijna alleen maar geleerd over mannen. Dit betekent dat heel veel vrouwelijke filosofen eigenlijk helemaal niet in te delen vallen onder de onderwerpen die wij uitgekozen hebben, omdat vrouwen heel anders in de geschiedenis stonden dan mannen, en dus met een hele andere blik naar dingen gekeken hebben. Hierdoor vallen zij vaak niet in de hokjes en onderwerpen die wij binnen de filosofie afgebakend hebben, en is het dus ook moeilijker om ze in te delen in de filosofie.

Hier kwamen we echter later achter, toen we een groot deel van ons onderzoek naar vrouwelijke filosofen al af hadden. Om deze reden hebben wij besloten om het toch maar zo te houden.

Reflectie

De samenwerking tussen ons verloopt eigenlijk altijd vlekkeloos. We deden beide ons eigen onderzoek naar vrouwelijke filosofen, en bij de rest van het verslag hebben we eigenlijk allebei gedaan wat we nuttig en nodig achtten. Omdat we heel erg op elkaar lijken in werkmethode, konden we goed op elkaar inwerken en elkaar aanvullen waar nodig, en toch nog onze eigen ondertoon laten doorschemeren.

Een van de lastigste dingen was het onderzoek naar de filosofen zelf. Omdat vrouwelijke filosofen in de geschiedenis zo ontzettend ondergesneeuwd zijn geraakt, was informatie vinden ook erg lastig. Uiteindelijk kwamen we op het boek *Vrouwelijke filosofen* van Carolien ceton (2014). In dit boek vonden we een verzameling van vrouwelijke filosofen, ingedeeld per tijdperiode in de geschiedenis. Dit maakt ons onderzoek een stuk makkelijker. Marah heeft dit hele boek doorgelezen, en de interessantste filosofen geselecteerd, wat Donna vervolgens weer kon gebruiken in haar onderzoek. Hierna heeft Donna juist weer het boek *Lesgeven en zelfstandig leren* doorgespit, en daar de belangrijkste aspecten uit gebruikt.

Wat ook lastig was om de tijd goed in te delen. Wij werken allebei vrij snel, en wanneer wij beginnen met typen worden we zo gepassioneerd dat de bladzijdes al snel volstromen. Het was zo erg lastig om aan het aantal uren te komen.

Gelukkig zijn we beide perfectionistisch genoeg om toch, wanneer we sommige stukken teruglezen, de gehele zinsopbouw te veranderen, of het toch te herschrijven. Hierdoor hebben we veel uren gespendeerd aan het perfectioneren van ons werkstuk.

We hebben allebei genoten van het mogen schrijven van dit profielwerkstuk. We hebben echt het gevoel dat we iets gecreëerd hebben dat een stukje van de wereld beter kan maken, en dat de volgende generatie kan helpen om de wereld op een inclusievere manier te zien. Hoewel het onderzoek af en toe erg moeizaam ging en we soms ook echt klaar waren met de hoeveelheid werk die het ons gekost heeft, vonden we het werken aan het verslag erg interessant. Het heeft iets bijzonders om ons laatste werkstuk op de middelbare school te wijden aan een nieuw lesplan voor een jongere generatie. Het voelt haast als de sleutel doorgeven.

Zoals dus te lezen is was het proces niet vlekkeloos. Er zijn zeker dingen waar we bij volgende werkstukken op de hogere school aan

moeten werken. Daarvoor zijn we het PWS ook dankbaar; het is een soort spoedcursus, waardoor we niet blind onze studie ingaan. Hoewel we dus aan dingen moeten werken, zijn we ook sterke kanten van onszelf tegengekomen. We hadden begrip voor elkaar wanneer het werk niet even vlot verloopt en we hielpen elkaar wanneer de ander niet meer wist wat ze moesten doen.

Het product is iets waar we heel erg trots op zijn. We hebben hard gewerkt om de bronnen te verzamelen en we hebben hulp gehad van leerlingen. Onze enquête was alleen niet zo representatief. Dat zit ons wel een beetje dwars. We hebben alleen leerlingen uit de onderbouw van de OSG deze enquête toegestuurd, terwijl we hoopten dat de resultaten door heel Nederland representatief zouden zijn. We hopen dat deze lessenserie toch nog verder verspreid kan worden buiten de OSG, want wat zijn we er trots op!

Bronnen

- Anna Maria van Schurman. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/filosoof/anna-maria-van-schurman/>
- Ayn Rand. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/filosoof/ayn-rand/>
- Brink, D. O. (1988). Sidgwick's dualism of practical reason. *Australasian Journal of Philosophy*, 66(3), 291–307.
<https://doi.org/10.1080/00048408812343381>
- Brooklyn Museum: Anna van Schurman. (z.d.). Brooklyn Museum.
https://www.brooklynmuseum.org/eascfa/dinner_party/place_settings/anna_van_schurman
- Ceton, C. (2014). *Vrouwelijke filosofen - een historisch overzicht* (A. Halsema, I. Van Der Burg, K. Vintges, & V. Vasterling, Reds.). Olympus.
- Chaudron, J. (2019, 12 december). *Er zijn meer vrouwelijke hoogleraren, maar hun salaris blijft lager*. Trouw.
<https://www.trouw.nl/nieuws/er-zijn-meer-vrouwelijke-hoogleraren-maar-hun-salaris-blijft-lager~b192684f/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.nl%2Furl%3Fsa%3Dt%26rct%3Dj%26q%3D%26esrc%3Ds%26source%3Dweb%26cd%3D1%26ved%3D2ahUKEwjLysn4mLzmAhWIN8AKHVuvDs0QFj&referrer=https%3A%2F%2Fwww.vnva.nl%2F>
- D'Olimpio, L. (2016, 3 juni). *The trolley dilemma: would you kill one person to save five?* The Conversation.
<https://theconversation.com/the-trolley-dilemma-would-you-kill-one-person-to-save-five-57111#:~:text=This%20is%20the%20crux%20of,Judith%20Jarvis%20Thomson%20in%201985>
- Donna Haraway. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/filosoof/donna-haraway/>
- Eldred, M. (z.d.). *Metaphysics of Feminism: On Judith Butler* (Michael Eldred). Arte-fact.
<https://www.arte-fact.org/mtphysfm.html>
- Emily Elizabeth Constance Jones (Stanford Encyclopedia of Philosophy). (2020, 7 augustus). Stanford encyclopedia of philosophy.
<https://plato.stanford.edu/entries/emily-elizabeth-constance-jones/>
- Feminist Metaphysics (Stanford Encyclopedia of Philosophy). (2017, 11 augustus). Stanford Encyclopedia of Philosophy.
<https://plato.stanford.edu/entries/feminism-metaphysics/>
- Gesprek over vrouwen in de filosofie, Spinoza! (2020, 22 oktober). O. Spoelstra, H. Booy, K. Varekamp.
<https://vfvo.nl/wordpress/wp-content/uploads/2020/10/Spinoza-Okt-2020.pdf>

- *Griekse vrouwelijke filosofen*. (2018, 12 februari). Grieksegids.nl.
<https://www.grieksegids.nl/griekenland-weblog/griekse-vrouwelijke-filosofen-artikel-1193.php>
- *Hadewijch en de mystiek*. (z.d.). Koninklijke Bibliotheek.
<https://www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichters-uit-het-verleden/hadewijch-1200-1250/hadewijch-en-de-mystiek>
- *Hildegard van Bingen*. (2020, 9 november). wikipedia.
<https://www.wikipedia.com>
- *Hildegard von Bingen*. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/filosoof/hildegard-von-bingen/>
- *Hypatia van Alexandrië*. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/filosoof/hypatia-van-alexandrie/>
- *Judith Butler*. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/filosoof/judith-butler/>
- Marzano, R. J., & Miedema, W. (2010). *Leren in vijf dimensies (1ste editie)*. Koninklijke Van Gorcum.
- *Metafysica*. (2020, 7 juni). Filosofie Magazine.
<https://www.filosofie.nl/deelgebied/metafysica/>
- National Geographic Society. (2014, 29 april). *Amber Case*.
<https://www.nationalgeographic.org/media/amber-case/>
- Omroep NTR. (z.d.). *Schooltv: Verleden van Utrecht: Anna Maria van Schurman en het ontstaan van de Universiteit (1636) - Anna Maria van Schurman en het ontstaan van de Universiteit (1636)*. SchoolTV. Geraadpleegd op 19 maart 2021, van
<https://schooltv.nl/video/verleden-van-utrecht-anna-maria-van-schurman-en-het-ontstaan-van-de-universiteit-1636-anna-mar/>
- NPO1. (2018, 7 mei). *In de Gouden eeuw verblufte deze vrouw Europese mannen met haar kennis (in 14 talen) - Nieuws en Co*. NPO Radio 1.
<https://www.nporadio1.nl/nieuws-en-co/onderwerpen/30709-2018-05-07-in-de-gouden-eeuw-verblufte-deze-vrouw-europese-mannen-met-haar-kennis-in-14-talen>
- Pasterkamp, R. (2020, 16 november). *Waarom slechts 2 van de 77 generaals vrouw zijn*. RD.nl.
<https://www.rd.nl/artikel/873962>
- Pijnenburg, J. (2017, 7 juni). *Over SWIP*. SWIP.NL.
<http://www.swip-filosofie.nl/over-swip/>
- Rand, A. (2007). *Atlas Shrugged*. Penguin.
- Salam, M. (2018, 30 maart). *Saba Mahmood, 57, Dies; Traced Intersection of Feminism and Islam*. The New York Times.
<https://www.nytimes.com/2018/03/28/us/saba-mahmood-dead.html>

- van Schurman, A. M. (1978). *Eucleria, of, Uitkiezing van het beste deel* [E-book]. De Tille.
<https://play.google.com/books/reader?id=D2EB9G278N8C&hl=nl&pg=GBS.PA1>
- Steen, P. (2018, 4 juli). *Nederland kent nog altijd geen vrouwelijke premier, maar er waren kansen genoeg*. Trouw.
<https://www.trouw.nl/nieuws/nederland-kent-nog-altijd-geen-vrouwelijke-premier-maar-er-waren-kansen-genoege~b8d45572/>
- *The International Association of Women Philosophers*. (z.d.). The international association of women philosophers. Geraadpleegd op 17 oktober 2020, van
<http://www.women-philosophy.org/>
- Van Rooij, B. J. (2018, 28 april). *Eerste vrouwelijke luchtmachtkolonel vertrekt*. BN de stem.
[https://www.bndestem.nl/breda/eerste-vrouwelijke-luchtmachtkolonel-vertrekt-het-was-een-best-eenzame-periode~adeb0ce4/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F#:~:text=Deze%20week%20werd%20bekend%20dat,\(DCC\)%20in%20Den%20Haag](https://www.bndestem.nl/breda/eerste-vrouwelijke-luchtmachtkolonel-vertrekt-het-was-een-best-eenzame-periode~adeb0ce4/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F#:~:text=Deze%20week%20werd%20bekend%20dat,(DCC)%20in%20Den%20Haag)
- VFVO. (z.d.). VFVO. Geraadpleegd op 25 maart 2021, van
<https://vfvo.nl/>
- Voss, D. (2020, 7 maart). *Er zijn meer Nederlandse CEO's die Peter heten dan directeuren die vrouw zijn*. AD.
<https://www.ad.nl/werk/er-zijn-meer-nederlandse-ceo-s-die-peter-heten-dan-directeuren-die-vrouw-zijn~a20649df/#:~:text=Aan%20de%20absolute%20top%20van,meer%20directeuren%20die%20Peter%20heten>
- Wikipedia contributors. (2020a, juni 25). *Anne Chapman*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Anne_Chapman
- Wikipedia contributors. (2020b, juli 7). *Amber Case*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Amber_Case#Works
- Wikipedia contributors. (2021, januari 6). *Feminist epistemology*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Feminist_epistemology#:~:text
- Wikipedia contributors. (2021, februari 10). *Epistemic injustice*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Epistemic_injustice
- Wikipedia contributors. (2021a, januari 17). *Hypatia (journal)*. Wikipedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/Hypatia_\(journal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Hypatia_(journal))
- Wikipedia contributors. (2021b, januari 20). *Trolley problem*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Trolley_problem
- Wikipedia-bijdragers. (2020, 26 december). *Vrouwelijke filosofen*. Wikipedia.
https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrouwelijke_filosofen#:~:text=Vrouwelijke%20filosofen%3A%20middeleeuwen%20tot%20

[16e%20eeuw%201%20Hroswitha, Magdeburg%20%281210%E2%80%9393%20ca.%201285%29%3A%20mystiek%20Meer%20items...%20](#)

- Wikipedia-bijdragers. (2021a, januari 18). *Arete van Cyrene*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Arete_van_Cyrene
- Wikipedia-bijdragers. (2021b, januari 18). *Emily Elizabeth Constance Jones*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Emily_Elizabeth_Constance_Jones
- Wikipedia-bijdragers. (2021c, februari 6). *Michel Foucault*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault#Over_menswetenschappen
- Wikipedia contributors. (2019, 29 november). *De l'Infinité d'amour*. Wikipedia. https://fr.wikipedia.org/wiki/De_l'Infin%C3%A9_d'amour
- Wikipedia contributors. (2020, 22 oktober). *Charlotte Witt*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Charlotte_Witt
- Wikipedia contributors. (2021a, maart 10). *Judith Butler*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Judith_Butler
- Wikipedia contributors. (2021b, maart 13). *Aspasia*. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Aspasia#:~:text=Antisthenes%20appears%20to%20have%20attacked,the%20life%20of%20sexual%20indulgence>
- Wikipedia-bijdragers. (2020a, juli 22). *Margareta Porete*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Margareta_Porete#Werk
- Wikipedia-bijdragers. (2020b, augustus 6). *Astrolabium*. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Astrolabium>
- Wikipedia-bijdragers. (2020c, november 26). *Christina I van Zweden*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Christina_I_van_Zweden#Seksualiteit
- Wikipedia-bijdragers. (2021a, februari 4). *Thomas van Aquino*. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Thomas_van_Aquino#Thomas%27_scholastiek
- Wikipedia-bijdragers. (2021b, maart 4). *Hypatia*. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Hypatia#Werken>
- YouTube- (2021, 20 februari) *Amber Case: We are all cyborgs now* <https://youtu.be/z1KJAXM3xYA>
- Zoeken - LessonUp. (2020, 4 september). Lessonup. <https://www.lessonup.com/nl/plan/npcqD2FYwSC29cdP>

Bijlagen

Contact met *Society for women in philosophy NL* (SWIP)

Beste Marah en Donna,

*Dank voor jullie goede vragen. Het antwoord op de vraag waarom er maar weinig vrouwen zijn behandeld is: er zijn niet zoveel bekende vrouwelijke filosofen in de geschiedenis van de filosofie. Dat komt onder andere omdat vrouwen bijvoorbeeld pas veel later mochten gaan studeren dan mannen. Vrouwen werden minder geschikt geacht voor de wetenschap en zouden beter zijn in het zorgen voor kinderen enzo. De filosofe Simone de Beauvoir heeft in haar boek *De tweede sekse* ook uitgelegd hoe dat komt.*

*Ik ben heel benieuwd naar welke filosofen jullie hebben behandeld. Er zijn wel meer dan 4 interessante vrouwelijke filosofen hoor! Er is een boek met een historisch overzicht van vrouwelijke filosofen, verschenen bij uitgeverij Atlas, onder redactie van Carolien Ceton e.a. Het heet *Vrouwelijke filosofen*, een historisch overzicht. Misschien kun je de leraar daar eens op wijzen?*

De society for women in philosophy is er op gericht de zichtbaarheid van vrouwen in de filosofie te vergroten. De aandacht in de media en in de wetenschap gaat nog steeds meer uit naar mannen dan naar vrouwen. Dus we organiseren lezingen door vrouwelijke filosofen. We geven een prijs aan het beste filosofieboek geschreven door een vrouw, e.d.

Ik hoop dat ik jullie vragen een beetje hebt beantwoord. Als je meer wilt weten dan mail je maar weer. Succes met het werkstuk. Misschien gaan jullie zelf filosofie studeren...??

Hartelijke groet,

Cris van der Hoek

Voorzitter SWIP-NL

(Antwoord voorzitter van SWIP, via mail)

Contact met Vereniging Filosofie in het Voortgezet Onderwijs

Goedenavond meneer Ockeloën,

Mijn naam is Marah van Andel, en samen met mijn vriendin Donna Sporrel hebben wij voor ons profielwerkstuk dit jaar het onderwerp 'Vrouwen in de filosofie' gekozen. Voor dit profielwerkstuk hebben wij onderzoek gedaan naar verschillende vrouwen in de filosofie.

Tijdens ons onderzoek las ik toevallig de uitgave van Spinoza! van afgelopen oktober, waarin er gesproken wordt over de representatie van vrouwen en mensen van kleur binnen de filosofie. Naar aanleiding hiervan schrijf ik u deze mail: wij hebben namelijk een lessenserie opgezet, waarin verschillende vrouwelijke filosofen aan bod komen.

We zijn nog druk bezig met het profielwerkstuk zelf, maar vroegen ons af of u geïnteresseerd zou zijn in het bekijken van deze lessenserie, en er wellicht delen (of helemaal!) van zou kunnen en willen toevoegen aan de algemene canon/het filosofie-onderwijs binnen Nederland.

*Ik hoop op een spoedige respons en wens u nog een fijn weekend,
Marah van Andel*

Antwoord:

Dag Marah,

Wat interessant dat jullie je pws over dit onderwerp hebben gedaan. Diversiteit is een belangrijk onderwerp binnen onze vereniging op dit moment - te meer omdat we ons (tot onze schaamte) steeds meer realiseren dat filosofie(onderwijs) nog helemaal niet zo divers is.

Ik ben heel benieuwd naar jullie onderzoek en de lessenserie die jullie gemaakt hebben. Als het even kan zou ik die ook graag op onze site publiceren bij het lesmateriaal.

Hartelijke groet,

Stijn Ockeloën

Tijdspaddinges

Wie	Wat	Wanneer en hoe lang
Donna en Marah	Film Agora	30-09-2020, 3 uur
Donna en Marah	brainstormen	17-10-2020, 1,5 uur
Donna en Marah	Werkmiddag	21-10-2020, 3 uur
Donna	Onderzoeksplan	2-11-2020, 1 uur
Donna en Marah	Organiseren en aanleiding schrijven	3-11-2020 1,5 uur
Donna en Marah	taakverdeling	8-11-2020, 1 uur
Marah	Enquête maken	8-11-2020, 1 uur
Donna	E-mail opstellen SWIP	8-11-2020, 20 min
Marah en Donna	hypothese schrijven + lesplannen lezen + probleemanalyse schrijven + verkenning onderwerp schrijven	13-11-2020, 1,5 uur
Marah	Onderzoek vrouwelijke filosofen in de Ethiek en ordening werkstuk	18-11-2020, 1,5 uur
Donna	Onderzoek vrouwelijke filosofen in antropologie	21-11-2020, 1 uur 15 min
Marah	Inleiding schrijven Deelvraag 1 & een deel van deelvraag 5 beantwoorden	25-11-2020, 40 min 6-12-2020, 1 uur 12-12-2020, 1 uur
Marah en Donna	Deelvragen beantwoorden en opmaak fixen	14-12-2020, 1,5 uur
Marah	Rant over Ari schrijven en deelvragen bewerken	09-02-2021, 1 uur

Marah	lezen <i>Vrouwen in de filosofie</i>	29-01-2021, 35 min 02-02-2021, 45 min 06-02-2021, 15 min 10-02-2021, 45 min 13-02-2021, 40 min 15-02-2021, 40 min 19-02-2021, 45 min 21-02-2021, 20 min 22-02-2021, 1 uur 25-02-2021, 50 min 27-02-2021, 40 min 28-02-2021, 45 min In totaal 8 uur
Donna en Marah	Gesprek mevrouw Groot	09-02-2021, 1 uur
Donna	Onderzoek naar Foucault en Tronto en verder de inleiding schrijven, kijken naar hoofd en deelvragen	10-2-2021, 1,5 uur
Donna en Marah	pws ordenen	11-02-2021, 1 uur
Marah	pws ordenen en apa doen	17-02-2021, 1 uur
Marah	Stukje schrijven algemeen (Plato) en ethiek: Van Schurman	27-02-2021, 2 uur
Donna	Onderzoek antropologie en Amber Case	20-02-2021, 1,5 uur
Donna	Onderzoek Donna Haraway, Hildegard van Bingen en gedeeltelijk Marguerite Porete	22-02-2021, 1,5 uur
Donna	Verder onderzoek Donna Haraway en Marguerite Porete	23-02-2021, 1,5 uur
Donna	Onderzoek Marguerite Porete afgemaakt en begin metafysica	24-02-2021, 2 uur
Marah	Ethiek onderzoek naar Van	28-02-2021, 1 uur

	Schurmans en lezen van <i>Eucleria, Uitziezingen van het beste deel</i>	
Donna	Brononderzoek metafysica, Hadewijch, Aspasia en Elizabeth Constance Jones	25-02-2021, 1 uur
Marah	Lezen <i>Eucleria</i>	1-03-2021, 1 uur
Donna	Onderzoek naar feministen in de metafysica, naar Simone de Beauvoir, naar Charlotte Witt	26-02-2021, 2 uur
Donna	Judith Butler onderzoek, lezen over Josina Carolina van Linden in <i>Vrouwen in de filosofie</i>	27-02-2021, 1,5 uur
Marah	Van Schurman onderzoek en verder lezen <i>Eucleria</i> , en onderzoek Jane Adams	02-03-2021, 3 uur
Marah	Tullia d'Aragora	03-03-2021, 1,5 uur 04-03-2021, 1 uur
Marah	Ban Zhao	04-03-2021, 1 uur 08-03-2021, 1 uur 09-03-2021, 1 uur
Donna	Verder aan deelvraag 1 en 3, verder onderzoek naar Josina Carolina van Lynden, stukje Judith Butler en lezen over Aspasia.	1-3-2021, 2 uur
Marah	wetenschapsfilosofie: Hypatia + deelvraag 1 aanvullen	09-03-2021, 1,5 uur 10-03-2021, 1,5 uur
Donna	Plaatjes opzoeken, deelvraag 4 aanvullen	02-03-2021, 1,5 uur
Donna	Lezen in Lesgeven en zelfstandig leren	03-03-2021, 1 uur 04-03-2021, 30 min 05-03-2021, 30 min

Donna	Deelvraag 3 aanvullen met behulp van het lesgeef-boek	04-03-2021, 2 uur
Marah	Rationalisme: Christina van Zweden	10-03-2021, 2,5 uur
Donna	Onderzoek Saba Mahmood	04-03-2021, 1 uur 05-03-2021, 30 min
Marah	Rationalisme: Ayn Rand	11-03-2021, 2 uur 13-03-2021, 1 uur
Donna	Laatste onderzoek naar Antropologie	05-03-2021, 2 uur
Donna en Marah	Gesprek mevrouw Groot	11-03-2021, 30 minuten
Donna	Laatste onderzoek epistemologie+kort begin aan lesplan	07-03-2021, 2 uur
Marah	stukje logica	12-03-2021, 30 min
Donna	Judith Butler	08-03-2021, 1 uur
Marah	Harriet Martineau	13-03-2021, 2,5 uur
Donna	Werken aan lesplan	09-03-2021, 2 uur
Marah	Josina Carolina van Lynden	13-03-2021, 2 uur
Marah	Alle bronnen in apa zetten + samenvatting ethiek	14-03-2021, 1 uur en 20 min 14-03-2021, 1 uur
Donna	Onderzoekje Judith Butler en afmaken van de korte samenvattingen	10-03-2021, 1,5 uur
Donna	Lezen over lesplannen en zoeken naar bronnen voor het lesplan	11-3-2021, 2 uur
Donna	Lesplan antropologie maken en onderzoek naar lesplannen	12-03-2021, 2 uur

Marah	Samenvatting ethiek en rationalisme	15-03-2021, 2 uur
Marah	Samenvatting wetenschapsfilosofie en logica	16-03-2021, 2 uur
Donna	Onderzoek feministische epistemologie	13-03-2021, 2 uur
Donna	Onderzoek Miranda Fricker en epistemisch onrecht, opstellen lesplan epistemologie	14-03-2021, 2 uur
Donna	Doorlezen over epistemologie en Miranda Fricker	15-03-2021, 1,5 uur
Marah	Opstellen lesplan Rationalisme + deel wetenschapsfilosofie	17-03-2021, 2 uur
Donna	Verder lesplan epistemologie, begin lesplan metafysica	16-03-2021, 2 uur
Marah	Verder lesplan wetenschapsfilosofie en lesplan logica	18-03-2021, 1,5 uur
Donna	Lesplan metafysica, epistemologie afgerond, begin lesplan epistemologie	17-03-2021, 2,5 uur
Marah	Alle lesplannen afronden	19-03-2021, 3,5 uur
Marah	Inleiding en deelvraag 1 en 2 (ethiek + wijsgerige antropologie) doorlopen op spellings- en grammaticafouten, en zinsopbouw + bronnen toevoegen.	20-03-2021, 2 uur

Donna	Lesplan epistemologie	18-03-2021, 2 uur
Marah	Heel deelvraag 2 doorlopen op taal en spelling, en jaartallen toevoegen	21-03-2021, 1,5 uur
Marah	Deelvragen 3 en 4 doorlopen op taal en spelling + lezen <i>Leren in 5 dimensies</i>	22-03-2021, 1,5 uur
Donna	Doorlopen deelvraag 2, toevoegen van bronnen	20-03-2021, 2 uur
Donna	Ordenen bronnen en zoeken plaatjes	22-03-2021, 1 uur
Marah	Deelvraag 3 afronden, deelvraag 4 aanvullen en een begin maken aan de conclusie en reflectie	24-03-2021, 3 uur
Donna	Doorlopen conclusie en reflectie	24-03-2021, 2,5 uur
Marah	deelvraag 1 afmaken en reflectie en conclusie aanvullen	25-03-2021, 2 uur
Marah	Mail verzenden vfvo en deelvraag 4 + voorwoord schrijven + lesplannen tijden toevoegen	27-03-2021, 2,5 uur
Marah en Donna	voorbereiden presentatie -> inkorten les Jane Addams/ little women	27-03-2021, 3 uur pp
Marah	Antwoord VFVO verwerken in deelvraag 4 en opmaak fixen + apart bestand maken van resultaten om te versturen naar VFVO	28-03-2021, 2 uur
Donna	Aanvullen conclusie en doorlezen pws	27-03-2021, 2,5 uur
Marah	afbeeldingen t/m antropologie een onderschrift	29-03-2021, 2 uur

	geven + meer afbeeldingen zoeken + conclusie overzichtelijk maken	
Donna	Powerpoint maken t/m les 4	29-03-2021, 2,5 uur
Donna	Powerpoint afmaken	29-03-2021, 3,5 uur
Marah	10 foto's onderschriften geven	31-03-2021, 1 uur
Marah	Foto's onderschriften geven PWS IS AF AAAAAAAA	1-04-2021, 2,5 uur
Donna	PWS doorlopen met beoordelingsformulier	2-04-2021, 2 uur
Marah	Geheel pws doorlopen met beoordelingsformulier, bronvermeldingen nachecken, en discussie uitschrijven + kopjes deelvraag 2 fixen	2-04-2021, 3 uur
Marah en Donna	Bellen over presentatie	03-04-2021, 45 min
Marah	bestanden naar VFVO mailen en inhoud pws refreshen	04-04-2021, 30 min

Totaal uren:

Marah: 94 uur 35 min

Donna: 84 uur 00 min